

ŽELJKO DEMO

Arheološki muzej, Zagreb

SREDNJOVJEKOVNI MAČEVI U MUZEJU GRADA KOPRIVNICE*

UDK 739.72(497.13)"10/15"
Izvorni znanstveni rad

U članku su analizirani srednjovjekovni mačevi i sablja (5 mačeva i 1 sablja) druge pol. 10. do druge pol. 15. st. prikupljeni za Muzej grada Koprivnice. Svi su oni pronađeni kao slučajni nalazi u šljunčarama (Šljunčara-Jagnjeđe i Šoderica) nedaleko Drave, a oko 10 km sjeverno od Koprivnice. Uz detaljan opis svakog primjerka posebna pažnja posvećena je tipološkoj analizi, kronološkim odrednicama nastanka i upotrebe oružja, te povijesnom kontekstu u kojem je oružje moglo biti izgubljeno i doći u zemlju. Pored mačeva iz zbirke Muzeja grada Koprivnice publicirani su kao komparativni materijal po jedan mač iz Gradskog muzeja u Karlovcu i Zavičajne zbirke u Ozlju (11. st., odnosno kasno 13. i poč. 14. st.).

Muzej grada Koprivnice (dalje: MGK) posjeduje relativno brojnu i vrlo vrijednu zbirku starog oružja prikupljenog poklonima ili otkupom prvenstveno na području u kojem vrši svoju muzejsku djelatnost — *koprivnička Podravina*. Vidno mjesto u ovoj (začudo manje poznatoj) zbirci starog oružja pripada mačevima čiji najstariji primjerci datiraju u brončano doba.¹ Na ovom mjestu posvetit ćemo

* Referat pod ovim naslovom održan je na simpoziju »*Oruđe i oružje srednjeg veka u Jugoslaviji*«, 26-28. travnja 1982. g. u Novom Sadu u organizaciji Srednjovjekovne sekcije SADJ i Arheološkog društva Vojvodine. Tekst referata poslan je organizatoru (SADJ) s popratnim pismom 31. 05. 1982. g. (R 723). Kako u međuvremenu tekst nije publiciran niti otkupljen, autor je bio prisiljen zatražiti njegov povrat. To je učinjeno u listopadu 1983. g. Na sastanku Stručnog kolegija Arh. muz. u Zagrebu navedeni naslov uvr-

šten je u 17. broj *Vjesnika Arh. muzeja u Zagrebu*. U odnosu na referat podnesen u Novom Sadu, tekst koji ovdje publiciramo dopunjen je s dva nepublicirana mača 11. i 13/14. st. iz muzejskih zbirki na području općine Karlovac.

¹ K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Monografije 1, Zadar 1973, 181, Tab. 26:1. — S. Kolar, PodZb 76, 1976, 104. — Z. Marković, PodZb 81, 1981, 200 f, Tab. 8:2.

pažnju jednom dijelu ove zbirke, zapravo samo srednjovjekovnim primjercima mačeva i sablji nastalim u rasponu od oko sredine 10. do sredine 15. stoljeća².

Kao nalazište spominje se u pet slučajeva (br. 2-6) Šoderica (bivša Šljunčara-Keter, danas već uglavnom rekreacioni centar), a samo jedanput (br. 1) nova Šljunčara-Jagnjeđe, nedaleko od sela Đelekovca. Oba lokaliteta (danas već zapravo spojena) udaljena su jedva 10 km (zračnom linijom) od Koprivnice i u pravcu sjevera. Na krajnjoj istočnoj periferiji Koprivnice, na Bjelovarskoj cesti kod cestovnog prijelaza preko pruge (položaj Zidani mosti) nedavno je iskopan mač, najvjerojatnije također srednjovjekovni.³ Pored ovih nalaza, s područja susjedne đurđevačke općine potječe nalaz ranokarolinškog mača iz Medvedičke (nedaleko od Đurđevca)⁴, a zatim i tri kasnosrednjovjekovna mača iz 14—15. st. nađena u Podravskim Sesvetama 1927. g.⁵ Pored ovih, poznat nam je još jedan nalaz kasnosrednjovjekovnog mača s lokaliteta Draganci kod Podravske Sesvete.⁶ (Si. 1)

1. Šljunčara-Jagnjeđe (Jegnjeđe, Jagnježđe, Jegeniš) — *MGK inv. br. 2097*. Muzeju grada Koprivnice mač je poklonio Martin Nemeč, zubar iz Koprivnice, u rujnu 1969. g. Mač je očišćen i konzerviran u Arheološkom muzeju u Zagrebu 1973. g.

Mač je dvosječan i s jednoručnim oštećenim rukohvatom. Oštećenjem je obuhvaćen gornji dio drške s jabučicom koja nedostaje. Na dršci su očuvani taci drvene obloge. Kratka nakrsnica je konkavnog oblika, zaobljenih kraćih strana i u presjeku romboidna. Sječivo pokazuje tragove damasciranja s elementima Herringbone ili Fischgrätenmuster. Sječivo s mjestimice vidljivim, plitkim ali širokim kanalom za krv lagano se sužuje prema vrhu. (Si. 2; T. 1:1).

2. Šoderica — *MGK inv. br. 532*. Poklon Gradskog narodnog odbora 1952. g. Dvosječni mač s jednoručnim rukohvatom. Prelomljen na sječivu. Polukružna

² Mačevi iz MGK već su u literaturi uzgredno spomenuti, ponekad prikazani shematiziranim crtežom i uz to različito datirani, v.: I. Brozović, Zbornik MGK, god. II, sv. 3 (6), 1967, 96. — Isti, *Grada za povijest Koprivnice*, Biblioteka »Podravske zbornika«, knj. 3, Koprivnica 1978, 11 ff. (si. na str. 13). — S. Kolar o.c. (n. 1), 110 ff. Mačevi iz zbirke oružja MGK prezentirani su u izložbenom prostoru »SOUR-a Podravke« u studenom 1980. g. prigodom izložbe »Oružje iz zbirke Muzeja grada Koprivnice« kao predmeti pod red. br.: 27, 46—50. O tome u popratnom katalogu, v.: Z. Marković, *Staro oružje*, Koprivnica 1980 (bez paginacije). U međuvremenu, mač s lokaliteta Šljunčara-Jagnjeđe publiciran je po prvi put kao nalaz Legrad-Soderica, v. ovdje n. 11.

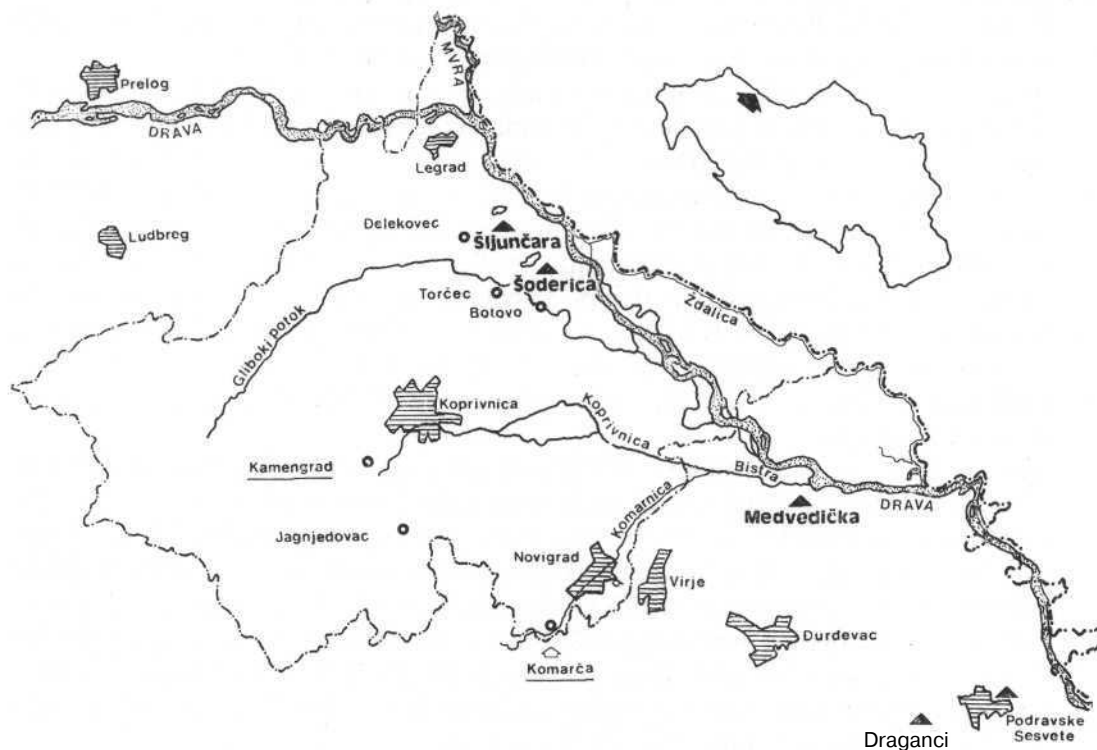
³ S ovog položaja potječu i nalazi arhitekture, opeke, srednjovjekovne keramike, kosti i napokon spomenutog mača. Opis mača dugujemo susretljivosti učenika Stjepana Gašparevića. — Ovi podaci rezultat su uspjele edukativne akcije MGK na rela-

ciji muzej-škola sprovedene na području Koprivnice i Đurđevca tokom 1979. g. O tome поближе, v.: Z. Marković, *VMKH XXIX*, 2, 1980, 45 ff.

⁴ Z. Vinski, *VAMZ X—XI, 1977—1978*, 165 ff., Tab. X—XI. — Isti, *SHP IP*, 1981, 12 f., 22, 38 Nr. 18, Tab. II: 1.

⁵ Mačeve čuva Povijesni muzej Hrvatske (Zagreb). — • M. Šercer, *Mačevi, bodeži, noževi*, Katalog muzejskih zbirki XIV, Zagreb 1976, 45 Nr. 13, 46 Nr. 17—18. Jednosječni mač br. 17 ima diskoidnu osmerokutnu fasetiranu jabučicu s udubljenjem u sredini koju autorica datira u 1380—1425. g. Druga dva primjerka oštećena su i bez sačuvanih jabučica (Nr. 17—18).

⁶ Mač se nalazi u privatnoj zbirci Željka Kovačića iz Podravske Sesvete. Zbirku su 15. 12. 1978. g. obišli i pregledali arheolozi Zorko Marković (MGK) i Željko Demo (tada nezaposlen). Mač je već 1979. g. spomenut u literaturi, v.: Z. Marković, *PodZb 79*, 1979, 154.

Slika 1

Nalazi srednjovjekovnih mačeva i sablji sredine i druge pol. 9. do 15. st. na području koprivničke i đurđevačke općine

Figure 1

Finds of medieval swords of the middle and 2nd half of the 9th to the 15th c. in the Koprivnica and Đurđevac regions

jabučica zaobljena je i proširena u svom donjem dijelu. Postavljena je na kratku dršku koja se prema nakrsnici koso širi. Ravna nakrsnica 22 cm duga četvrtastog je presjeka i na rubovima sužena u gotovo šiljati završetak. S obje strane sječiva vidljiv je širok kanal za otok krvi, tek neznatno uži od najveće širine nakrsnice. Od nakrsnice do 54 cm udaljenog preloma kanal za otok krvi neprestano se lagano sužuje. Na jednoj strani sječiva u kanalu za otok krvi, 6,5 cm ispod nakrsnice uočava se »trodijelno ukrasno polje« dugačko 10,5 cm u čijoj je sredini inkrustiran štakasti križ (crux patibulata) veličine 0,5 cm omeđen u gornjem i donjem dijelu s tri horizontalna reda inkrustiranih i gusto nanizanih točkica. Na drugoj strani sječiva 5 cm ispod nakrsnice registriremo trostruki tored inkrustiranih i gusto nanizanih točkica u ukrasnom polju veličine 13,5 cm. (SI. 2; T. 1 : 2).

3. **Šoderica** — *MGK inv. br. 3254*. Za muzej mač je 30. 09. 1981. g. kupljen od bagerista Zlatka Petkovića iz Botova. Mač je izvađen plovnom bagerom negdje oko sredine jugozapadnog dijela današnjeg kupališta Šoderice. Mač je dvosječni teški jednoiporučnjak prelomljen na sječivu. Jabučica je diskoidna s konusnim centralnim dijelom zakošenih stranica i naglašenim konusnim brušenim ispupčenjem. U donjem dijelu neznatno je oštećena. Široka drška mača koso se širi prema nakrsnici. U donjoj petini drške pojavljuje se jezičac kanala za otok krvi sa zaobljenim završetkom. Duga ravna nakrsnica ima zaobljen presjek s proširenim, poligonalno oblikovanim i zaobljenim krajevima. Široko sječivo s uskim kanalom za otok krvi lagano se sužuje prema mjestu preloma. U kanalu za otok krvi 17 cm ispod nakrsnice urezan je srcoliki ukras veličine 0,8 cm. (Si. 2; T. 1 : 3).
4. **Šoderica** — *MGK inv. br. 43*. Za muzej mač je 25. 02. 1952. g. nabavljen od Jazveca iz Drnja. Mač je dvosječan s dvoručnim rukohvatom. Na sječivu prelomljen. Masivna, te u gornjoj i donjoj dužoj strani spljoštena jabučica ima s obje strane okruglo ispupčenje s duboko urezanim motivom jednostavnog grčkog križa (*crux immissa*, *crux quadrata*). Tragovi inkrustacije nisu sačuvani. U gornjem dijelu jabučice ističe se zakovica za pričvršćivanje. Duga drška lagano se širi prema nakrsnici četvrtastog presjeka, proširenih i četvrtastih rubova. Široko sječivo i tanak kanal za otok krvi koso se sužuju prema mjestu preloma. U kanalu za otok krvi, 10 cm ispod nakrsnice tauširan je u mjedi izveden prikaz vuka u trku veličine 4,5 cm. (SI. 2; T. 2:1).
5. **Šoderica** — *MGK inv. br. 533*. Mač je 15. 02. 1952. g. nabavljen od Franje Turčina iz Drnja. Dvosječni mač s dvoručnim rukohvatom prelomljen na sječivu. Stanjena u gornjem i donjem dijelu dužih stranica a na bočnim stranama zaobljena jabučica ima s obje strane okruglo brušeno ispupčenje s plitko urezanim križem jednakih krajeva (*crux immissa*, *crux patibulata*). Tragovi inkrustacije nisu očuvani. Gornji i donji dio jabučice gledani sprijeda daju oblik pravokutnika zaobljenih kraćih strana. U gornjem dijelu jabučice ističe se okrugla zakovica za fiksiranje drške i jabučice. Dugačka drška koso se širi prema nakrsnici četvrtastog presjeka iz proširenih četvrtasto oblikovanih rubova. Nešto širi kanal za otok krvi dopire, vjerojatno, tek do trećine mača, jer završava 12 cm prije mjesta preloma na sječivu očuvanom u dužini od svega 66,5 cm, 8 cm ispod nakrsnice tauširan je u mjedi, s jedne strane sječiva prikaz jednorogog konja u trku veličine 6,5 cm, a s druge prikaz vuka također u trku veličine 3,5 cm. (Si. 2; T. 2 : 2).
6. **Šoderica** — *MGK inv. br. 42*. Sablja je izvađena iz Šoderice 1937. g. Za MGK nabavljena je 09. 08. 1947. g. od Milčice Grgurić iz Koprivnice, Sablja je jednosječna s jednoiporučnim rukohvatom. Sječivo je prelomljeno u donjoj trećini. Jabučica ima oblik četverokuta s blago konkavno spljošteno dužim i snažno konveksno ispupečnim kraćim stranama. U sredini jabučice, s obje strane, nalazi se okruglo, brušeno i slabo naglašeno ispupčenje. Duga, u presjeku trobridna drška lagano se širi prema nakrsnici. Nakrsnica ima

Lokaliteti Finds	Rukohvat Hilt										Sječivo Blade					dužina mača length of the sword	težina mača weight of the sword				
	Jabučica Pommel			Drška Grip				Nakrsnica Cross			Oštrica Blade				Kanal za krv Fuller						
	dužina length	visina height	širina width	dužina length	širina kod jabučice width at the pommel	širina kod nakrsnice width at the cross	debljina thickness	dužina length	visina u sredini height in the centre	visina na rubovima height at the ends	širina u sredini width in the centre	širina na rubovima width at the ends	dužina length	širina kod nakrsnice width at the cross	širina kod preloma width at the break			debljina thickness	dužina length	širina kod preloma width at the break	
1. SLJUNCARA-JAGNJEDE MGK, inv. br. 2097	—	—	—	12	1,4 ¹	2,7 ¹	1,4 ¹ 0,7	9,9	0,9	1,4	2,1	0,3	87	4,2	2,9	0,5 0,45	81	2,2	0,9 ^a	99	935
2. SODERICA MGK, inv. br. 532	4,6	2,9	3,1	9,5	1,5	2,9	0,5	22	0,85	0,40	1,35	0,45	54	5	4	0,45	54	2	1,5	66,4	840
3. SODERICA MGK, inv. br. 3254	6,15	5,7	4,9 4,4	17,5	1,5	3	0,7 0,4	23	1,1	1,4	1,9	1,45	62	6	4,2	0,5 0,35	62	0,8	0,5	83	1745
4. SODERICA MGK, inv. br. 43	6,55	5,15	5,4	20	1,8	3,1	0,6 0,45	21	1	1,3	1,55	1,1	49	5,3	4	0,55 0,40	49	0,9	0,7	74	1510
5. SODERICA MGK, inv. br. 533	6,3	4,7	3,5	19,7	1,8	2,8	0,85 0,55	21	0,9	1,2	2	1,25	66,5	5,1	3,5	0,60 0,50	52	1,35	—	91,5	1675
6. SODERICA MGK, inv. br. 42	5,6	3,55	1,85	18	1,95	2,5	0,65 0,35	16	0,9	1,9	0,25	0,25	65	3,5	3,5	0,70 0,35	—	—	—	87	755
7. bez provenijencije GMK, inv. br. 72	8,4	3,4	4,6	10	1,5	3,1	0,50 0,50	1	1,1	0,85 0,80	1,20	0,95 0,90	68	5,0	3,45	0,45 0,35	68	1,5	1,1	81,4	1295
8. rijeke KUPA (između Ozlja i Trga) ZMO, bez broja	5,8	5,6	3,6	15,3	2,8	1,5	0,50 0,40	26	1	0,90	1,3	0,75 0,85	29,2	5,5	4,9	0,55 0,40	29	1,7	1,5	50,1	1162

¹ ostaci drvene drške — remains of a wooden grip

^a 5 cm od vrha oštrice — 5 cm from the end of the blade

Slika 2 — Metrološki podaci srednjovjekovnih mačeva iz Muzeja grada Koprivnice (MGK br. 1—6), Gradskog muzeja u Karlovcu (GMK br. 7) i Zavičajnog muzeja u Ozlju (ZMO br. 8)

Figure 2 — Metrological data for medieval swords from Muzej grada Koprivnica (Museum of the City of Koprivnica — MGK: Nr. 1—6), Gradski muzej Karlovac (City Museum of Karlovac — GMK: Nr. 7) and Zavičajni muzej Ozalj (Ozalj Museum — ZMO: Nr. 8)

oblik slova S kod drške u obliku nepravilne elipse četvrtastog presjeka. Nakrsnica se na rubovima širi u obliku slova S gdje je raskucana u fasetiranu lime-
nu traku debljine 0,3 cm. Lagano savijeno (u pravcu suprotnom od drške) u
presjeku trobrido sječivo sve do mjesta preloma zadržava jednaku širinu.
(SI. 2; T. 2 : 3).

Mač br. 1

(T. 1 : 1; T. 3 : 1)

Jedini dosad poznati nalaz ranosrednjovjekovnog mača iz Šljunčara-Jagnje-
de (br. 1) nesumnjivo je i najstariji primjerak srednjovjekovnog oružja kojim se
na ovom mjestu bavimo. Mač je, na žalost, oštećen (bez jabučice), ali s dostatno
drugih tipoloških elemenata na kojima možemo temeljiti izneseno mišljenje.⁷ Pri-
tome oblik sječiva, plitak i širok kanal za otok krvi i očuvani dijelovi drvene
oplate rukohvata ne daju dostatnih elemenata za precizniju terminološku diferen-
cijaciju. Isto se odnosi i na tragove damasciranja jednostavnog Herringbone ili
Fischgrätenmuster tipa Z-S (ili N-V) primjetljivog tek na pojedinim dijelovima
sječiva.⁸ Iako bi širina kanala za otok krvi mogla biti jedan od elemenata deter-
minacije, konkavni oblik nakrsnice znatno je najinteresantniji dio mača: stanjena
kod sječiva na 9 mm, na rubovima dostiže visinu od 14 mm, da bi napokon na
bočnim stranama poprimila jednostavnu zaobljenu formu. Analizirajući 109 ma-
čeva »Universitats Oldsaksamling« u Oslu izdvojio je M. Maure⁹ nakrsnice konkav-
nog oblika kao zasebnu varijantu N, koja u Ruttkayevoj shemi nakrsnica odgova-
ra tipu 3.¹⁰ U Maureovoj klasifikaciji jabučica nakrsnica tipa N pojavljuje se u
kombinaciji s jabučicama tipa Q¹¹ koja pak u Petersenovoj tipološkoj shemi od-

⁷ Bagerovanjem Šljunčare-Jagnjeđe iz vo-
de je izvađen mač i, navodno, s njim kalo-
tašti šljem te veći broj lorika. Činjenica je,
međutim, da mač i šljem neće biti istovre-
meni. Nalaze čuva MGK pod inv. br. 2098
(šljem) i 2099 (lorike): - Kao nalaze 10.
st, odnosno »normanski mač« iz 9. st., spo-
minje ih: S. Kolar, o.c. (n. 1), 111; - L.
Brozovic, *Grada za povijest Koprivnice*, Bi-
blioteka »Podravskog zbornika«, knj. 3; Ko-
privnica 1978, 11. - U najnovije vrijeme
šljemom se pozabavio Z. Vinski svrstavajući
ga u kategoriju šljemova Šeobe naroda, 1 to
u tzv. istočnu skupmu željeznih šljemova,
te bi »pokriven lamelama bio u poodmak-
lom 6 stoljeću vjerojatno u langobardskoj
ih možda ranooavarskoj upotrebi«. O svemu
tomu Poblize v. Z. Vinski SHP 12», 1982,
14 f., Tab XV: 1-1a (ovdje s nalazištem
Legrad-Sodenca).

⁸ U vrijeme kada je ovaj tekst nastao us-
pjeli smo mač pregledati jedino na bolnič-
kom rendgenu. U domaćoj literaturi prob-
lemima vezanim uz damasciranje jedini se
opširnije bavio Z. Vinski (VVM 11-12, 1966,
70 ff.), a nedavno uputio na značajniju li-
teraturu (SHP II³, 1981, 49 f., No 90a). Mi
bi ovdje podsjetili i na korisna tehnološko-

-terminološka opažanja i klasifikaciju C.
Böhne-H. Denheimer, BVB1 26,1, 1961, 107
ff.

» M. Maure, *ArbokO 1975/1976, 1977, 102*
Fig. 16 : 6, 109 Fig. 32

i. A. Ruttkay, *Waffen und Reiterausru-*

sung des 9. bis zur ersten Hälfte des 10.
Jahrhunderts in der Slowakei (U), SA XXIV,
2 1976 249 Abb 1

g. u M Maure > ^ (n > g) m F - 1g. 16 . 3 w

R 32 - v najnovije vrijeme mač iz šljun-
čare-Jagnjeđe pripio je stručnoj javnosti

z vinski u JRGZM 30> 1983: 4 po sl / ope-
500 Nr 2L - Ondje mač nije buže
dijeljen u smislu Petersenoveu klasifikacije

ali je datiran ibližno u pol. 9. st.
i doveden u vezu s franačkim utjecajem na
prUike u Panoniji u vrijeme Karla Velikog
i Ljudevita Pobožnog (cea. 800-840. g.).

Ako u najem slučaju retardirani oblik sje-
čiva sa širokim kanalom za otok krvi uka-
zuju na ranokarolinške utjecaje pa s tim u
vezi aktualizira dataciju bližu prvoj pol. 9.
nakrsnica tzv. »konkavnog tipa« upuću-
je nas na vrijeme 50-100 godina kasnije.
Nadalje, povezivanje izgubljene jabučice s
jabučicama Petersenova tipa S svrstava mač
iz Šljunčare-Jagnjeđe u kategoriju kasnoka-

govaraju dobro poznatim mačevima tipa R i S, poglavito ovim potonjim, pa je za nakrsnice konkavnog tipa u stručnoj literaturi već ranije korištena oznaka S. Dakle, mačevima Petersenova tipa R i S pripada nakrsnica konkavnog tipa kao zasebna i signifikantna forma. Rijetki izuzeci poput npr. grobnih ili pojedinačnih nalaza iz Pokryziwnica u Poljskoj (tip a/S),¹² Pappilanmaki u Finskoj (tip X/S),¹³ Salispilsa kod Rige u SSSR (tip R/Z),¹⁴ Angelna u Schleswig-Holsteinu u sjevernoj Njemačkoj (tip O/S?),¹⁵ i dr. mogu poslužiti preciznijoj kronološkoj diferencijaciji mačeva tipa R i S spram istovremenog repertoara ranokarolinških mačeva s jedne, te tipološki raznorodnih formi kasnog i postkarolinškog razdoblja s druge strane.

Mačevi tipa S, kojima pripada i mač iz Šljunčare — Jagnjeđe, datirani su okvirno u 10. st.¹⁶ iako treba spomenuti i ona mišljenja koja pojedine grobne nalaze iz Islanda (Hafurbjarnarstaiir) i Mađarske (Beszterec-Gyulapatany, Szekesfehervar-Demkóhegy) datiraju već u kasno 9. st.¹⁷ U Mađarskoj su relativno brojni upravo nalazi mačeva tipa S vezani uz vrijeme stvaranja stajaće mađarske vojske kneza Gaze i kralja Stjepana I pa je pretpostavljeno trajanje ove tipološke varijante karolinškog mača još i postkarolinško vrijeme, tj. tokom druge pol. 10. i prvih godina 11. st.¹⁸ U Poljskoj su, međutim, mačevi tipa S datirani oko sredine 10. st.,¹⁹ a uglavnom jednako brojni nalazi iz SSSR-a u drugu pol. 10. do u prvu pol. 11. st.²⁰ Sigurno je ipak da težište proizvodnje mačeva tipa S odgovara kronološkom rasponu trajanja ukrasa tzv. »Jellingestila« datiranog nalazima novca u prvu pol. i prva desetljeća druge pol. 10. st.,²¹ pa je upotrebu mačeva tipa S moguće očekivati tijekom cijele druge pol. 10. st.

U najvećem broju mačevi tipa S registrarni su u Norveškoj, a zatim i u Danskoj, dok su u ostalim dijelovima Baltika (Finska, Švedska, SSSR) nešto rjeđi.²²

rolinških mačeva prisutnih u Mađarskoj u grobnim nalazima kasnog 10. st. Ovi su s pravom dovedeni u vezu s reorganizacijom mađarske vojske Gezinog vremena tj. u posljednju četvrtinu 10. st.

¹² L. Rauhut, *WiadArch* XXVI, 3, 1971, 306 Tab. III: a-c. — Mač je grobni nalaz (grob 10) s nekropole datirane u kasno 11. i prvu pol. 12. st. (o.c., 352 f.). Glavica mača pripada razvijenoj formi jabučica tipa a druge pol. 11. do u drugu pol. 12. st. (o.c., 353). Nakrsnica konkavnog tipa klasičan je primjerak ukrašen u duhu tzv. »Jellingestila« koji se kronološki, na osnovu nalaza datiranih novcem, stavlja u raspon od oko 900—970. g. — M. Müller-Wille, *Offa* 29, 1972, 94, 100 Abb. 38.

¹³ J. Leppaaho, *SMYA* 61, 1964, 12 f, Taf. 4: la-d. — Mač je identificiran kao tip X. Čini se ipak da je oblik njegove jabučice blizak jabučicama tipa N. Nakrsnica je izrazito kratka i najvjerojatnije jedan od rijetkih primjeraka tzv. konkavnog tipa.

¹⁴ A. Anteins, *ZfGesWK* 25, 1966, 144 Abb. 2: 2, 123 Nr. 17.

¹⁵ M. Müller-Wille, *Offa* 34, 1977, 43, 54 Abb. 11:4, 66 Nr. 23.

ie j ptersen, *De norske vikingersverd*, *Videnskapselkapets Skripter* 2, Hist.-filos. Kl. 1, Kristiania 1919, 146 ff.

n M. Müller-Wille, o.c. (n. 12), 94 — Treba ovdje napomenuti da su u grobu 33 iz Szekesfehervar-Demkóhegy utvrđeni nalazi dvodijelnih privjesaka bjelobrdskog kulturnog kruga koje u tamo prezentiranoj formi nećemo moći datirati prije kasnog 10. st.

K. Bakav, *DunántúliDolg* 1, 1965, 12 Nr. 50, 46 l. 16. — Isti, *ActaArchHung* XIX, 1—2, 1967, 166 Abb. 6: 2—4, 132 f. Nr. 50.

is K. Bakav, *ActaArchHung* XIX, 1—2, 1967, 165 ff.

19 v. Sarnovska, *ŚwiatMuzA* XXI, 1955, 322.

20 A. N. Kirpičnikov, *Drevnerusskoe oružje I*, *Arheologija SSSR* E 1—36, Moskva-Leningrad 1966, 76 f.

21 M. Müller-Wille, o.c. (n. 12), 98.

22 „c”, 102 ff. O nalazima iz Finske u najnovije vrijeme, v.: Pirko-Liisa Lehtosalonen-Hilandar, *Liustari II*, *The Artefacts*, *SMYA* 82:2, 1982, 13 ff. Za gornju granicu trajanja mačeva tipa S važan je nalaz iz groba 17 u Liustariju datiran u vrijeme oko 1000 godina (o.c., 15, Fig. 3).

Nalazi su ponovno brojniji u Poljskoj, Mađarskoj i Ukrajini²³ s kojima je u vezi i dosad jedini primjerak tipa S nađen u Rumunjskoj.²⁴ Primjerak iz Jugoslavije blizak nalazima iz Mađarske ulaza u geografsku sferu rjeđe zastupljenosti kamo pripadaju pojedinačni nalazi iz zapadne Evrope (Njemačka, Francuska, Engleska i Island).²⁵ U tom kontekstu mač iz Šljunčare-Jagnjeđe neće biti stariji od sredine 10. st. Štaviše, njegova jednostavna nakrsnica romboidnog presjeka gravitirat će drugoj pol. 10. st.

Mač br. 2

(T. 1:2; T. 2:2)

Mač br. 2 izvađen iz Šoderice, iako prelomljen na sječivu, očuvao je sva tri izuzetno važna elementa nužna za kronološku determinaciju: dugu i ravnu na krajevima stanjenu nakrsnicu, trapezoidnu relativno široku dršku i na njoj postavljenu polukružnu s donje strane zaobljenu jabučicu. U ovom posljednjem elementu prepoznajemo osnovna obilježja najbrojnije srednjovjekovne forme kojoj Petersenova klasifikacija daje oznaku X, pa se mačevi slično oblikovanih jabučica općenito opredjeljuju i nazivaju Petersenov tip X. Smatra se da genezu mačeva s ovako oblikovanom jabučicom treba tražiti u franačkom krugu²⁶ odakle su rašireni i u druga područja Evrope tokom 9. i 10. st. Ova se tvrdnja može odnositi jedino na one jabučice Petersenova tipa X koje imaju izgled prepolovljenog diska, pa se kao takve i mogu smatrati proizvodom nastalim u karolinško vrijeme. Međutim, treba odmah podsjetiti da u složenoj Petersenovoj shemi, upravo kod mačeva tipa X, više nego i kod jednog drugog tipa karolinških jabučica, uočavamo varijacije dostatne zasebne tipološke klasifikacije.²⁷ Stoga se u tipološkim klasifikacijama koje su težile pojednostavljivanju Petersenove tipološke sheme ili pak stvaranju regionalnih klasifikacija u osnovi oslonjenih na tipološki izbor jabučica jedne uže geografske sredine pokušalo dodatnim diferencijama ili čak retipologizacijom obuhvatiti raznorodna obilježja koja s vremenom, već potkraj 9. a posebice od sredine 10-12/13. st., mijenjaju osnovne karakteristike klasičnih, bolje rečeno karolinških jabučica Petersenovog starijeg tipa X. U nekim od ovih pokušaja uočavamo znatan u domaćoj literaturi nedovoljno istaknut doprinos. To se posebice odnosi na Wheelerovu klasifikaciju »vikiških mačeva«, prvenstveno s područja Britanije, gdje su jabučice s konveksnim često još i zadebljalim donjim dijelom izdvojene kao Wheelerov tip VIII,²⁸ pa su kao značajan tipološki element mačeva Oakeshottova tipa X-XII datirane u raspon od oko dva stoljeća i obuhvaćene nazivom Brazil-nut pommel i to kao njihova varijanta B (dalje: tip B),²⁹ a u njemačkoj literaturi prihvaćene kao Paranusformigenknauf.³⁰ Čini se ipak da jabučice klasičnog (rano-

²³ W. Sarnowska, o.c. (n. 19), 322. — K. Bakay, o.c. (n. 18), 164. — A. N. Kirpičnikov o.c. (n. 20), 76 ff. — M. Müller-Wille, o.c. (n. 12), 102 ff.

²⁴ M. Müller-Wille, o.c. (n. 12), 106 Nr. 63.

" M. Müller-Wille, o.c. (n. 12), 102 Nr. 1-3. — Isti, o.c. (n. 15), 54 Abb. 11:4-4.

²⁶ H. Arberman, *Schweden und das karolingische Reich*, Stockholm 1937, 228.

²⁷ Isp. npr. za našu temu interesantan mač: J. Petersen, o.c. (n. 16), 166 Fig. 129.

²⁸ M. Wheeler, *London and the Vikings*, London Museum Catalogue, London 1927, 30 ff.

²⁹ R. E. Oakeshott, *The Sword in the Age of Chivalry*, London 1981² (Revised edition), 93.

³⁰ H. Seitz, *Blankenwaffen I*, Bibliothek für Kunst- und Antiquitätenfreunde, Bd. IV, Braunschweig 1965, 132.

karolinškog ili starijeg) Petersenovog tipa X i Oakeshottovog tipa B predstavljaju dva u nedovoljnoj mjeri razdvojena, iako genetski međusobno povezana prototipa, koji svoju razvojnu liniju započinju, prvi barem u ranom 9. st., a drugi (isprva rjeđi) ako već ne potkraj 9. st., onda kao posve razvijena forma oko sredine 10. st.³¹ Iz Petersenovih jabučica tipa X razvijaju se kasnije forme jabučica kojima osnovu čini prepolovljeni oval, šiljat na vrhu, prepoznatljiv u Ruttkayevoj shemi kao tip X, a kod Oakeshotta izdvojen kao tzv. Tea-Cosy pommel ili jabučice varijante B_v ³² Ovamo pripadaju, u 11. st. datirani mačevi s jabučicama Oakeshottova tipa B_f iz londonskog Towera,³³ Povijesnog muzeja u Bernu³⁴ i Alatera kod Hamburga.³⁵ U 11. st. treba datirati i jabučice zaobljenog gornjeg dijela zastupljene npr. na mačevima iz Rajne kod Stein-Sackingena i Neuenburgersee kod Marina, a uvjetno još i primjerak iz Ratenburga u Švicarskoj.³⁶ Istog su obilježja i jabučice mačeva s nepoznatog nalazišta i iz Tyrvää u Finskoj.³⁷ U vezi s primjerkom iz Tyrvää je i jabučica mača iz Stade na sjeveru Njemačke čija je oštrica ukrašena invokacijom INOMINEDN i datirana u kasno 11. st.³⁸

³¹ Kao primjerak rane jabučice Oakeshottova tipa B treba spomenuti grobni nalaz iz Norveške datiran u vrijeme oko sredine 950. g. — R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 27, 92 lježja Oakeshottova tipa B (konveksni donji dio jabučice) opažamo na maču s plosnatom jabučicom Petersenova tipa X nađen u grobu 61 na nekropoly Dolný Peter. Nekropola je okvirno datirana u drugu pol. ili pak drugoj trećini 10. st. — M. Dušek, *StZvestAúsav* 14, 1964, 209 ff., si. 6-7. — Ruttkay, *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (I)*, SA XXIII, 1, 1975, 139 f., 149 Abb. 6:1.

³² A. Ruttkay, o.c. (n. 10), 249 Abb. 1. — R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 81 f., 94. — Ovdje treba ostaviti po strani jabučice u obliku kratkog ali širokog stožca koje se javljaju u kombinaciji sa sječivima iz 12. i 13. st. Ovamo pripada Ruttkayev tip X poznat s prikaza donatora na nauburškoj katedrali posvjedočen također u nalazu iz Kostolná-Zariečie u Slovačkoj. — A. Ruttkay, o.c. (n. 10), 257 Abb. 5:1. — (n. 31), 148 f., 163 Abb. 12:3 — U isto vremensko razdoblje datirani su i nalazi iz Kijevske Rusi koje sovjetska literatura označava kao tip IV prema već poodavno tamo prihvaćenoj tipološko-kronološkoj shemi: A. N. Kirpičnikov, o.c. (n. 20), 50 si. 10. — Za tip IV posebno: o.c., 54, 84 Nr. 18-19. — Treba naglasiti da neke postavke Kirpičnikovljeve tipologije ne samo ovog tipa mača (IV) već općenito kronoloških atribucija zahtijevaju dosta opreza. Ovdje ukazujemo samo na primjerak mača br. 18 izvađen iz Dnjepra kod Kijeva koji s jedne strane sječiva nosi invokaciju IN NOMI[NE] DOMINI

urezan u kanal za otok krvi (o.c., Tab. XXVIII: 2; XXI: 2-3). Mač, iako prelomljenog sječiva pripada mačevima Oakeshottova tipa XI/XIa, koje uz već navedeni tekst invokacije treba datirati okvirno u vrijeme oko 1050. do oko 1150. g. — R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 31 ff., 140 f.

³³ A. R. Dufty, *European Sword and Daggers in the Tower of London*, London 1974, 14 Nr. 1c. Pl. 1C. — Mač je ovdje datiran u vrijeme oko 1100. g. iako s ogralom da pripada periodu prvog križarskog rata.

³⁴ H. Seitz, o.c. (n. 30), 139, Fig. 81 (Links). — Seitz datira mač u rasponu od 1100-1200. g. — Za relevantnije mišljenje Oakeshotta, v.: R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 94., Fig. 1.

» J. Schvietering, *ZWK* VII, 1915-1917, 107. — Mač pripada kasnim primjercima grupe ULFBERHT te je datiran u 11. st.

³⁵ Mačeve čuva Švicarski zemaljski muzej. — H. Schneider, *Waffen im Schweizerischen Landesmuseum, Grijwajjen I*, Ziirich 1980, 16 Nr. 6, 17 Nr. 8, 18 Nr. 10. — Jabučice gljivičastog oblika Seitz datira u vrijeme oko 1050-1200. g. — H. Seitz, o.c. (n. 30), 133, Abb. 77:1.

³⁷ J. Leppäaho, o.c. (n. 13), 14. f., Taf. 5:1 — 2.

³⁸ M. MüllerAVille, o.c. (n. 15), 57 Abb. 14:1. — Prema Oakeshottovu mišljenju jabučice tipa Tea-Cosy pommel ili Brazil-nut pommel (tip B_v , odnosno tip B), čine dvije regionalne grupe: prva bi bila tipološki oblik korišten u franačkoj Neustriji, a drugi rasprostranjen u centralnoj i istočnoj Evropi proizvod franačke Austrazije. Regionalna podjela gubi svoj smisao poč. 12. st. — R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 82 f. 86.

Drugu grupu jabučica (ranije navedenu kao drugi prototip) karakterizira oštar ili zaobljen gornji dio i konkavni donji dio. Oakeshott ih je izdvojio kao jabučice tipa B (Brazil-nut pommel = Paranusformigenknauf), ali ih često, poglavito u njemačkoj, češkoj, švicarskoj i mađarskoj literaturi susrećemo pod nazivom Linsenformigenknauf (ova je pak identična jabučicama Oakeshottova tipa A). Poljska stručna literatura već je poodavno spomenuti lećasti oblik jabučica izdvojila kao zasebnu varijantu Petersenova tipa X isprva označenu samo kao Xa,³⁹ a zatim cjelovitije obrađene i diferencirane u zaseban i posve novi tip označen grčkim slovom »a«,⁴⁰ ponegdje u literaturi transkribiran kao tip »a«.⁴¹ Nadolski je uz to izdvojio tri podvarijante zasnovane na razlikama u oblikovanju vrha sječiva, čime je definiran jedan od osnovnih faktora kronološkog vrednovanja. Tako su starije oštrice tipa 04 lagano sužene i na vrhu gotovo zaobljene. Mlađe oštrice tipa a₂ i a₃ imaju suženo sječivo s oštro brušenom oštricom, pa su datirane u vrijeme od sredine 11. do u prvu pol. 12. st. U uskoj vezi s ovim promjenama bila bi i pojava masivnog lećastog (Linsenformigen) oblika jabučice (tip 04), koja postupno smanjuje voluminoznost kod mlađih mačeva, čime se uspostavlja Oakeshottova tipološka diferencijacija jabučica s jasno prepoznatljivim oblicima jabučica tipa A i B. Oni bi u datiranim nalazima iz Poljske pripadali vremenu od 11. i druge pol. 11. st. do u drugu pol. 12. st.⁴² Jabučice tipa B nesumnjivo su starije od jabučica tipa A pa su već i izdvojene u prototipu registriranom u Norveškoj a datiranim u vrijeme oko

³⁹ Cf.: A. Nadolski, *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wviekui*, ActaArchLodz, 3, 1954, 26 n. 18.

⁴⁰ o.c., 28 f.

⁴¹ Isp. npr.: M. Klisky, StZvestAustav 14, 1964, 110.

⁴² A. Nadolski, o.c. (n. 39), 28 f., 138, 248 ff., Tab. VII—XI. — Za paralelno trajanje Oakeshottovih jabučica tipa A i B signifikantan je od Nadolskog publiciran nalaz iz Rzeczkówa: o.c. (n. 39), 152 f. Nr. 57, 249 Tab. IX:2. — Kolegama Marinki Mužar i Laži Čučkoviću iz Gradskog muzeja u Karlovcu dugujemo svu zahvalnost na susretljivosti i spremnosti da nam mač stave na uvid i omoguće njegovu objavu.

Uz njih treba spomenuti i mač danas u posjedu Gradskog muzeja u Karlovcu bez pouzdanih podataka u provijenciji nalaza (po nekim navodima mač potječe iz Mrkonjić-Grada?; najvjerojatnije nalaz iz Kupe u okolini Karlovca): *inv. br.*, 12. (T. 5:1; 6:1—3) *Mač je dvosječan s jednoručnim rukohvatom. Donji dio sječiva je odlomljen, Jabučica je masivna i lećastog oblika. Široka drška koso se širi prema ravnoj nakrsnici proširenoj na spoju sječiva i drške. Nakrsnica je četvrtastog presjeka. Kanal za otok krvi zauzima 1/3 širine sječiva i teče neprekinuto sve do mjesta preloma. S obje strane sječiva nalazi se plitko urezan ukras ili natpis*

bez tragova tauširanja: na jednoj strani ukrasno polje veličine 4,4 cm počinje 10,5 cm ispod nakrsnice i nosi nejasan grafički prikaz rozete i slova R (?); na drugoj strani ukrasno polje veličine 5,1 cm počinje 8,5 cm ispod nakrsnice i čini ga elemnt obrnutog slova B na rubovima s centralnim ukrasom u vidu nasuprot postavljenih uglatih zagrada (|).

Mač iz Gradskog muzeja u Karlovcu sa svojom dugom oštricom te relativno uskim i plitkim kanalom za otok krvi tipičan je predstavnik Oakeshottova tipa Xa, dok sječivo i masivna jabučica (Oakeshottov tip A) svrstavaju naš primjerak među mačeve tipa a po klasifikaciji Nadolskog. Lećaste jabučice tipa A. Oakeshott datira u kasno 10. do sredine 12. st., što bi odgovaralo Rutkayevom tipu IX datiranim u 11. i prvu pol. 12. st. U Kirpičnikovoj shemi približno srodan tip V (=5) datiran je u 12—13. st. Velika i masivna jabučica našeg mača ukazuje na primjerke tipa a, preciznije skupinu a₁ koju Nadolski datira u 11. st. Važno je naglasiti da mač iz Karlovca nema jezičac kanala za otok krvi produžen i na donji dio drške koji, kada se pojavljuje, biva primjereniji sječivima kasnijeg ili kasnog 11. st. Stoga se može tvrditi da mač iz Karlovca nije nastao u kasnom 11. st. već je, koristeći nakrsnicu Oakeshottova tipa I (duga 17 cm), proširenu na spoju sječiva i drške

sredine 10. st.⁴³ U drugoj pol. 10. ili poč. 11. st. nalazimo ih razvijene u svojim osnovnim elementima na maču iz Zuilena u Nizozemskoj.⁴⁴ Potkraj 10. st,⁴⁵ a znatno izrazitije već u ranom 11. st.,⁴⁶ izdvaja se zasebna grupa isprva masivnih lećastih jabučica (Linsenformigenknauf) kojima poznati mač iz Meuse (sjeverno od Grebenbichta) u Nizozemskoj predstavlja jedan od čeonih uzoraka.⁴⁷ Jabučice tipa A i B kojima Oakeshott nalazi završetak u periodu oko 1150. g.⁴⁸ u upotrebi su i potkraj 12. st.,⁴⁹ a s određenim reminiscencijama još i u 13. st.⁵⁰

Analogije jabučicama tipa B, kojima pripada i naš primjerak izvađen iz Šoderice, nalazimo širom Evrope, npr. u Finskoj (nepoznato nalazište, Tyrvää, grob 3 iz Halikko-Rikala, Padasjoki),⁵¹ sjevernoj Njemačkoj (Stralsund),⁵² Poljskoj Żohviniec, Namysłów, Krajnik Dolny, Rzeczków, Bydgoszcz, Zimna Woda),⁵³ Engleskoj (nepoznato nalazište),⁵⁴ Nizozemskoj (Zuilen),⁵⁵ Švicarskoj (dva primjerka s nepoznatog nalazišta, Neuenburgersee, Bodensee),⁵⁶ Italiji (nepoznato nalazište),⁵⁷ Mađarskoj (nepoznato nalazište),⁵⁸ i dr.

Sudeći po primjercima s natpisima grupe INGELRED i GICELIN, invokacijama IN NOMINE DOMINI i nešto kasnijem složenijim religioznim formulama vezanim prvenstveno uz sredinu i drugu pol. 12. st., kao posljedicu rekonvističkih shvaćanja koja su u Evropi isprva dovela do potiskivanja Arapa iz Španjolske, a istovremeno ili neposredno prije ovog do prvog (potkraj 12. st.) i drugog križarskog rata (sredinom 13. st.), stvoreni su dobri okviri za pouzdano datiranje jabučica tipa B (i A) u rasponu od druge pol. 10. st., ali prvenstveno od poč. 11. st. do oko sredine 12. st., s jasnim reminiscencijama ne samo potkraj 12. već i u prvom pol. 13. st.

i masivnu lećastu jabučicu, najvjerojatnije nastao u prvoj pol. 11. st., svakako već u drugoj, a najkasnije u trećoj četvrtini 11. st., tj. u vremenu od cca 1025—1075. g. Stilizirani promatrano mač je izrađen kao proizvod ili pod utjecajem istočnih područja Njemačkog Carstva 11. st., dakle, služeći se starijom terminologijom, područja *Austrazije*. Nasuprot njemu, nalaz iz Šoderice (mač br. 2) treba pripisati posve drugim geografskim sferama utjecaja, tj. onim koje su se oblikovale i trajale u tzv. franačkoj *Neustriji*. — Vidi ovdje n. 38—41.

⁴³ R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 27.

⁴⁴ J. Ypey, BerROB 10—11, 1960—1961, 383 ff., Afb. 18—22.

« R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 93.

⁴⁶ Supra n. 42 i 53.

⁴⁷ Mač je djelomice sačuvan (bez nakrsnice i gotovo polovice sječiva). U gornjem dijelu sječiva s obje strane nalazi se natpis DNELIPERAME/AMALO, zapravo invokacije »de libera me a malo«. — J. Ypey, BerROB 14, 1964, 93 ff., Afb. 5—7.

⁴⁸ O.c. (n. 29), 93.

⁴⁹ A. Nadolski, o.c. (n. 39), 29.

— A. Ruttkay, o.c. (n. 10), 257 Abb. 5. — R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 27., Fig. 72—53. — Jabučice tipa B svojim zadržalim i kon-

veksno oblikovanim donjim dijelom direktno su utjecale na očuvanje pojedinih karolinških formi (Petersenov tip X = Wheelrov tip IX = Oakeshottov tip C i D). Nalazimo ih i u 13. st. poput npr. Ruttkayevog tipa XIII (=Oakeshott tip E) ili XV (=Oakeshott tip N = Kirpičnikov tip III). U kontekstu reminiscencija na karolinške jabučice treba gledati i pojavu Ruttkayevog tipa XII (Petersenov tip T?) ili Oakeshottova tipa M (Petersenov tip K-L-O) krajem 12. st., a posebice na luksuznim primjercima mačeva iz prve pol. 13. st.

" J. Leppäaho, o.c. (n. 13), 14 f., Taf. 5 : 1—2; 50 f., Taf. 23 : 2a. — E. Kivikoski, *Eisenzeit Finnlands* 2, Helsinki 1951, 38 Nr. 1086. 52 p. Herfert, BDM 1977, 1978, 252 ff., Abb. 3.

53 A. Nadolski, o.c. (n. 39), 246 Taf. VI : 3—4; 245 Taf. V : 4; 249 Taf. IX : 2; 250 Taf. X : 1; 251 Taf. XI : 1.

⁵⁴ R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), Pl. 1C i 2C.

⁵⁵ Supra n. 44.

M H. Schneider, o.c. (n. 36), 18 Nr. 9, 19 Nr. 11, 20 Nr. 13—14.

" N. di Carpegna, *Le armi Odeschalchi*, Venezia 1976, 33 f. Nr. 187.

TM J. Kalmar, *Regi magvar fegyverek*, Budapest 1971, 60 si. 100d.

Izuzetno važnu komponentu determinacije predstavlja, istina oštećeno ali uglavnom koroziji izmaklo, dosta široko sječivo s također širokim ali plitkim kanalom za otok krvi u kojem se nalazi tauširan u mjedi prikaz štakastog križa između tri reda horizontalno nanizanih također tauširanih točkica. Svojim obilježjem sječivo mača br. 2 očito pokazuje elemente Oakeshottovih sječiva tipa X, iako bi zbog neznatno užeg kanala za krv u odnosu na širinu drške kod nakrsnice sječivo bilo srodno Oakeshottovu tipu Xa kojem pripada najveći broj mačeva grupe INGELRED i GICELIN. Na drški mača uočavamo konzervativizam koji se očituje u nedostatku jezičca za otok krvi. U nizu analogije koje bi mogli pronaći širom Evrope spominjemo prostorno najbliže primjerke mačeva grupe INGELRED nađene u Dunavu kod Erda u Mađarskoj datirane u li. st.,⁵⁹ odnosno za nas posebno zanimljiv mač izvađen iz Save kod Bosanske Gradiške datiran u 11-12. st. (danas u posjedu Povijesnog muzeja u Budimpešti).⁶⁰ Duga četvrtasta nakrsnica (22 cm) na maču iz Save kod Bosanske Gradiške izuzetno je slična nakrsnici na našem maču br. 2.⁶¹ Mačevi grupe INGELRED zajedno s mačevima grupe ULFBERH čine najbrojniju skupinu ranosrednjovjekovnih mačeva Evrope obilježenih natpisom. Registrirani su širom Evrope i datirani u rasponu od druge polovice 10-12/13 st.,⁶² što je u krajnjem datumu prihvatljivo, s obzirom na iznesene opaske o oblicima jabučica, jedino još kao vrijeme upotrebe ranije proizvedenih mačeva. Ovdje je važno uzeti u obzir i dva mača grupe INGELRED nađena u Slovačkoj (jedan bez podataka o nalazu, a drugi iz Myjava) koji oblikovanjem kanala za otok krvi, sječivom i drškom posve odgovaraju primjerku br. 2 iz Šoderice.⁶³

Duga četvrtasta nakrsnica osjetno stanjena na rubovima vezuje naš primjerak uz Oakeshottov tip 1 poznat već u grobnim nalazima iz Norveške u kasnom 10. st.⁶⁴ U tom kontekstu treba ponovno podsjetiti na nama kronološki i prostorno blizak primjerak grupe INGELRED izvađen iz Save kod Bosanske Gradiške koji ima nakrsnicu sličnu našoj i kraću tek za 1 cm. Među mačevima tipa *a*, (Linsenformigenknau) u Poljskoj datiranim u 11. st. naći ćemo dosta analogija primjerice kod mačeva iz Charlupia, Kwiatkowiec, Żalgcina, Rzeczkoła kao i kod mačeva tipa $\langle x \rangle$ iz Wielkopolske datiranog u sredinu 12. st.⁶⁵ Zadebljanje nakrsnice u predjelu sječiva nije na našem primjerku zasebno naglašeno, što našu nakrsnicu, tipološki gledano, zadržava u okvirima 11. st.

⁵⁹ J. Kalmár, *Archfirt* 88, 1, 1961, 115 si. 1-2.

•» J. Kalmár, *Archfirt* 86, 2, 1959, 189 *ft.*, si. 1.

⁶¹ Ruttkay ga pogrešno bilježi kao nalaz iz Mađarske. — A. Ruttkay, o.c. (n. 10), 282. — Kao nalaz iz Jugoslavije spominje ga J. Kalmár i na drugom mjestu: o.c. (n. 59), 115.

⁶² H. R. Davidson, *The Sword in Anglo-Saxon England*, Oxford 1962, Pl. 29. — A. Ruttkay, o.c. (n. 10), 282 f.

⁶³ Oba mača imaju jabučice Oakeshottova tipa A (= Ruttkay tip IX). — A. Ruttkay, o. c. (n. 31), 161 Abb. 10:2-3.

⁶⁴ R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 113 — Ovakav oblik nakrsnice korišten je u različitim kombinacijama rukohvata i sječiva tijekom

nekoliko stoljeća. Pri tome treba istaknuti da ćemo oblik sa širokim završecima bez proširenja u području sječiva nalaziti na mačevima 11. st.

⁶⁵ A. Nadolski, o.c. (n. 39), 248 ff., Tab. VIII-XI. Odmah valja istaknuti da se ova opažanja odnose na dužinu nakrsnice, a rjeđe na primjerke suženih i šiljatih završetaka. Našoj nakrsnici bit će najbliža nakrsnica mača iz Rzeczkoła u Poljskoj (dužina, 24 cm) i Girda u Rumunjskoj (dužina 26 cm). Mač iz Girde, na žalost, bez sačuvane jabučice datiran je u drugu pol. 13. st. Međutim, unatoč nesačuvanoj jabučici mač iz Girde pokazuje karakteristike sječiva Oakeshottova tipa Xa/XI pa u kombinaciji s dugom nakrsnicom šiljatih završetaka pred-

Kompozicija ukrasa sačuvana na obje strane sječiva predstavlja dodatni posebno zanimljiv kronološki aspekt. Na jednoj strani ukras čini prikaz štakastog križa (*crux patibulata*) inkrustiran u mjeđi a oivičen s gornje i donje strane horizontalnim troredom gusto poredanih točkica. Pojavu križa na sječivu ranosrednjovjekovnih mačeva ne treba nipošto smatrati osobitošću. Potrebno je prisjetiti se ponajprije sječiva grupe ULFBERHT koja redovno ispred prvog i posljednjeg (kadšto i pretposljednog) slova naziva radionice nose jednostavan križ jednakih krakova, tzv. »grčki križ« (*crux immissa* ili *crux quadrata*).⁶⁶ Rjeđa je pojava da sječiva grupe ULFBERHT kovana u rasponu od gotovo 300 godina⁸⁷ koriste neki drugi oblik križa. Stoga treba istaknuti dvojni natpis ULFBERHT, s jedne, i INGELRI, s druge strane sječiva, na maču iz Nene u Engleskoj gdje se ispred naziva majstora (radionice) nalazi prikaz »štakastog križa« (*crux patibulata*),⁶⁸ Među sječivima grupe ULFBERHT prikaz »štakastog križa« primjećujemo tek u rijetkim slučajevima poput npr. mača iz Aizkraule u Litvi (mač tipa X) i nepoznatog nalazišta u Estoniji (mač neodređenog tipa).⁶⁹ Mačevi grupe INGELRED rjeđe, ali zato znatno češće primjerci grupe GICELIN, a posebice oni s invokacijskim natp'som IN NOMINE DOMINI (datirani u rasponu od druge pol. 10. do u drugu pol. 12. st.;⁷⁰ ovi posljednje ponegdje samo u rasponu od oko 1050. do 1150. g.⁷¹) nose prikaz »štakastog križa«. Općenito su znatno rjeđi primjerci, na koje također valja ukazati, s tzv. »jeruzalemskim križem« ili »križem Sv. groba« i među njima važno sječivo grupe ULFBERHT iz Saaksmaki u Finskoj. Važno je također istaknuti da se prikaz »jeruzalemskog križa« nalazi ondje u mlađoj ukrasnoj kombinaciji druge strane sječiva grupe ULFBERHT na kojem umjesto toliko karakterističnog ukrasa u vidu cik-cak linija nalazimo ukras sačinjen od dvije nasuprot postavljene omege.⁷² Prikaz »jeruzalemskog križa«, jabučicu Oakeshotova tipa B i oštećenu,

stavljajući proizvod iz 11., st., poglavito iz druge pol. 11. st. Tome bi u prilog govorio i otisak kanala za krv na donjem dijelu drške. Stoga vrijeme upotrebe mača iz Girda u vrijeme dolaska Karla Roberta na hrvatsko-ugarski tron neće biti prihvatljivo. — A. Nadolski, o.c. (n. 39), 152 Nr. 57, 249, Tab. IX: 2. — R. Popa, *Sargetia IX*, 1972, 75 ff., Fig. 1.

⁶⁶ Isp. npr.: Miiller-Wille, *Offa* 27, 1970, 77 ff., Abb. 6—10.

⁶⁷ O.c., 82. — O ranosrednjovjekovnim mačevima s nazivom ULFBERHT vidi također: A. Ruttkay, o.c. (n. 10), 280 ff.

⁶⁸ Mač s jabučicom Petersenova tipa N izvađen je iz riječnog korita. — J. Ypey, o.c. (n. 44), 392 f., Afb. 30. — M. Müller-Wille, o.c. (n. 66), 77 Abb. 6:11.

⁶⁹ M. Miiller-Wille, o.c. (n. 66), 87 Abb. 10:57 i 64.

⁷⁰ P. Herfert, o.c. (n. 52), 254.

⁷¹ R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 140 f.

⁷² Mač iz Sääksmäki u Finskoj datiran je u vrijeme oko 1050. g. — J. Leppäaho, o.c. (n. 13), 36 f., Taf. 16c. — M. Müller-Wille, o.c. (n. 66), 79 Abb. 8:78. — Spomenuti pri-

kaz »jeruzalemskog križa« pripada bez sumnje ranijim pojavama ovog oblika kršćanske simbolike, barem što se tiče njegova apliciranja na prazne i stoga za ukras prikladne površine ranosrednjovjekovnih mačeva, češći su u drugoj pol. 11. a posebice u 12. st., prikazi »jeruzalemskog križa« raskošnih, gotovo pozamenterijskih formi u kompozicijama sačinjenim od vegetabilnih ili geometrijskih elemenata ili jasno čitljivih invokacija i religioznih fraza. S istim karakteristikama održavaju se i traju u kasnom 12. i početkom 13. st. na mačevima grupe DIC i NED. O ovim posljednjim pobježe: R. Vvegele, *ZWK III*, 1902—1905, 264 ff. — U. Schoknecht, *BDM* 1967, 1969, 283 ff. — Isti, *BDM* 1970, 1971, 284 ff. — Isti, *AusgrFu* 14, 1969, 216 f. — R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 143. — Znak »omege« prepoznajemo i na jednom maču Petersenovog tipa E iz Ustja Rjaibežna u SSSR-u datiranom u 10. st., kao i na jednom sječivu grupe ULFBERHT, također Petersenova tipa E iz Gnezdova kod Smolenska u SSSR. — A. N. Kirpičnikov, o.c. (n. 20), 78 Nr. 43, Tab. XVIII: 3; 80 Nr. 45, Tab. XVI: 1,

ali zacijelo dugu i na rubovima šiljatu nakrsnicu nosi i drugi primjerak iz *Rzecz-kowa* datiran na kraj 11. st.⁷³ Među prikazima križa na srednjovjekovnim mačevima, posebice onim datiranim u prvu pol. 11. st., treba istaknuti mač iz *Žalézina* u Poljskoj koji na jabučici *Oakeshottova* tipa A nosi tauširani prikaz malteškog križa.⁷⁴ To je rijetka pojava kao i prikaz križa istog tipa na nakrsnici mača *Petersenova* tipa Z s lokaliteta *Vasilahti* u Finskoj (mač je datiran u prvu pol. 11. st.)⁷⁵ Malteški križ pridružen je paru »jeruzalemskih križeva« na sječivu mača iz *Riistiana* u Finskoj, zacijelo jednom od rijetkih primjeraka s diskoidnim tipom jabučice.⁷⁶

Napokon ne treba zanemariti i pojavu ukrasnog polja u koje je umetnut prikaz »štakastog križa«. Ovdje ga na osnovu njegovih sastavnih elemenata nazivamo »trodijelnim«. Naime, karakter »trodijelnog ukrasnog polja« na sječivu mača iz *Šljunčare-Jagnjeđe* očituje se prikazom »štakastog križa« oivičenog u gornjem i donjem dijelu s po tri reda horizontalno postavljenih i gusto nanizanih točkica, *Trored* horizontalno položenih, istina debljih linija, nikako nije nov. Na oštricama grupe *ULFBERHT* gotovo da se može označiti osnovnim ili barem uobičajenim elementom kompozicije čiji centralni dio pripada ukrasu izvedenom u vidu cik-cak linija,⁷⁷ ponekad uočljivom i na oštricama grupe *INGELRED*.⁷⁸ Trodijelno ukrasno polje stilistički prvenstveno vezano uz sječiva grupe *ULFBERHT*, sudeći po već znatno rjeđoj zastupljenosti na dijelom istovremenim, ali ipak mlađim sječivima grupe *INGELRED*, počinje izlaziti iz upotrebe tokom druge pol. 10. i u ranom 11. st., kako pokazuju mačevi *Petersenovih* tipova T, V i Z. Međutim, »trodijelno ukrasno polje« ostaje i dalje, ali s raznim varijacijama i inačicama, prisutno i na sječivima mačeva iz 11. i 12. st.⁷⁹ U kontekstu naših razmatranja treba podsjetiti i na »trodijelno ukrasno polje« sastavljeno od kružnih elemenata i jednostavnog grčkog križa registrirano već na mačevima datiranim u 9. i prvu pol. 10. st.⁸⁰ Za našu temu interesantan je i ukras na mačevima iz *Rajne* kod *Basela* u *Švicarskoj* gdje je ukrasno polje sačinjeno od 9 kružnica — po dvije raspoređene u horizon-

⁷³ H. Wiklak, *WladArch* XXXII, 2, 1968, 168 si. 1.

⁷⁴ A. Nadolski, o.c. (n. 39), 249, Tab. IX: 1.

⁷⁵ J. Leppäaho, o.c. (n. 13), 78 f., Taf. 37b-d

⁷⁶ O.c., 60 f., Taf. 28: 2c. — Pojava malteškog križa ne bilježi se prije 11. st. — A. Ruttkay, o.c. (n. 10), 285. — Jabučice diskoidnog oblika javljaju se u kasnom 10. st., ali postaju omiljene i s mnogobrojnim varijacijama u razdoblju od 1150—1440. g.

⁷⁷ R. Wegeli, o.c. (n. 72), 182 Fig. 3. — M. W. Schmid, *ZWK* VIII, 1919—1920, 244 f. — J. Leppäaho, o.c. (n. 13), 40 ff., Taf. 18—21. — A. N. Kirpičnikov, o.c. (n. 20), Tab. XVI i XIX. — M. Müller-VVille, o.c. (n. 66), 77 ff., Abb. 6—9.

⁷⁸ Monostajice u SSSR, *K6kemäki-Sysmä* u Finskoj, *Krásna nad Hornadom* u Slovačkoj i dr. — A. N. Kirpičnikov, o.c. (n. 20), 78 Nr. 35, Tab. XVII; 1, — J. Leppäaho, o.c.

(n. 13), 38 f., Taf. 17: 1—2. — A. Ruttkay, o.c. (n. 31), 152 f., Abb. 8: 2—4. — Isti, o.c. (n. 109), 276 ff.

⁷⁹ Adekvatan izbor varijanti prikupljenih s mačeva iz Slovačke publicirao je A. Ruttkay, o.c. (n. 10), 279, Abb. 28: 3 i 29:2. — Za mač iz *Bojnica* datiran u 11. i 12. st.: Isti, o.c. (n. 31), 161 Abb. 10: 1.

⁸⁰ Npr.: *Detva* u Slovačkoj. Mač pripada *Ruttkayevom* tipu IV. — A. Ruttkay, o.c. (n. 21), 136 f., Abb. 3:1. — Isti, o.c. (n. 10), 248 f., 276. — Sječivo (oštećeno i bez nakrsnice) s ukrasom istog tipa s obje strane, danas u Povijesnom muzeju u Hamburgu (bez podatak o nalazištu), datirano je u 13. i 14. st. Sječivo, međutim, pripada *Oakeshottovu* tipu Xa, pa će trebati revidirati predloženu dataciju barem okvirno u 11. st. — M. Müller-VVille, o.c. (n. 15), 53, 57, 74 Nr. 92, Abb. 14: 7,

talnom i jedna u vertikalnom nizu — koje valja datirati u 11. st.⁸¹ Istih je tipoloških obilježja (sječivo i jabučica) i nama zanimljiv mač iz nekadašnje zbirke R. Forrera čiji gornji dio čine tri kruga postavljena na preokrenuto slovo V i prikaz »štakastog križa« ispod njih.⁸² U 12. st., pa i nadalje, »trodijelno ukrasno polje« neće gubiti na značaju, već će uglavnom biti upotunjeno novim stilističkim obilježjima u kojima će prikaz križa u krugu biti posebno omiljen. Ponekad ćemo ga naći i udvostručenog.⁸³

Na osnovu svega iznesenog trebat će naš primjerak datirati okvirno u 11. st. uvažavajući pri tome obilježja kasnog 10. st. (jabučica, sječivo sa širokim kanalom pa otok krvi i drškom bez jezičca kanala za krv), elemente 11. st. (duga nakrsnica šiljatih završeta) kao i još prisutne reminiscencije ranijih razdoblja (trored horizontalnih linija sačinjen od gusto tauširanih točkica) kojima ćemo već od oko 1000. godine moći pridružiti prikaz, »štakastog križa« (crux patibulata). Svi će oni oko sredine 11. st. biti dobro poznati a u nekim elementima još uvijek prisutni (trored horizontalnih linija). U tom kontekstu razdoblje oko sredine 11. st. predstavljat će vrijeme nastanka i upotrebe našeg mača, koja bi s obzirom na karakter oružja mogla protegnuti do poč. 12. st.⁸⁴ Treba primijetiti da ukras mača ostavlja dojam rustičnosti pa se može pomisliti da je naknadno dodan u nekom za to prikladnom ili za vlasnika značajnom trenutku.

Mač br. 3

(T. 1:3; T. 4:1)

Mač br. 3 izvađen iz Šoderice predstavlja tipičan primjerak srednjovjekovnog teškog viteškog mača na koji se poglavito mora odnositi u izvorima često spominjan naziv »magna spata«. Jabučica našeg, zacijelo jednoiporučnjaka, pripada vrlo omiljenoj formi diska, pa ćemo u okvirima preciznih Oakesttovih tipoloških i kronoloških zaključaka (baziranih prvenstveno na srednjoevropskom fundusu mače-

⁸¹ Sječivo pripada Oakeshottovu tipu X s masivnom jabučicom tipa A. U revidiranim kronološkim koordinatama Oakeshottove tipologije mač iz Rajne kod Basela treba datirati u 11. st. — H. Schneider, o.c. (n. 36), 21 Nr. 15.

⁸² R. Forrer, ZWK III, 1902—1905, 123 Fig. 2.

⁸³ E. Schröter, AusgrFu 14,1, 1969, 42 Abb. 1, Taf. 8.

⁸⁴ O karolinškim mačevima tipa X u našoj literaturi malo je pisano. Uglavnom su pobrojani dosad registrirani nalazi (5 kom), ali je ukazano i na interesantne primjerke reproducirane na domaćoj kamenoj figuralnoj plastici. U našem slučaju oni su interesantniji upravo za mač br. 2 iz Šljunčare—Jagnjede. O mačevima tipa X ponajviše: Z. Vinski, VVM 2, 1955, 44 ff. (sa starijim literaturom). — Isti, *Oružje na području starohrvatske države*, Actes Ier Congrès inter. d'arch. slave III, Warszawa 14—18. IX. 1965, Warszawa 1970, 137, 140, 145, — Isti

VVM 11—12, 1966, 79 ff, si. 8—9. — Isti, VAMZ X—XI, 1977—1978, 170 n. 161, 174 n. 189—190. — Isti, SHP 11, 1981, 10. — Uz ovo isp.: K. Vinski-Gasparini-D. Ercegović, VAMZ I, 1958, 145 f. — I. Šarić, VAMZ VI—VII, 1972, 233 f. — Dok je naš članak čekao da bude objavljen u materijalima s novosadskog skupa da bi potom bio povučen i predan za tisak u Vjesniku Arh. muzeja u Zagrebu (ožujak, 1984. g.) tiskana je radnja Z. Vinskog u kojoj on razmatra poslijekarolinške mačeve 10. i 11. st. nađene u Jugoslaviji (SHP³ 13, 1983, 7 ff.). Kao mačeve tipa A i a nađene u Jugoslaviji autor navodi primjerke iz Zrenjanina i Sombora, te fragmente kao što su sječivo s Velebita i jabučica iz Biskupija-Crkvine (o.c., 13 f., T. IV: :1—2, T. V:1—2) datirajući ih okvirno u 11. st. (o.c., 27 f.). Njegovom popisu i karti rasprostiranja (o.c., 9, T. 1) mogli bi kao primjerke mačeva 11. st. pridodati već spomenute mačeve tipa A ili a nađene najvjerojatnije u Kupi kod Karlovca (v. ovdje n. 42)

va) naći dostatno relevantnih faktora za dataciju našeg mača.⁸⁵ Istina, valja odmah ukazati na još jedan raniji primjerak tipološko-kronološke sheme A. Bruhn-Hoffmeyer u kojoj mačeve s diskoidnom jabučicom nalazimo izdvojene u njezinoj III grupi.⁸⁶ u istočnoevropskim relacijama treba podsjetiti na tipološku shemu sastavljena na osnovu nalaza iz 12. i 13. st. u SSSR-u,⁸⁷ odnosno iz druge pol. 12. do u drugu pol. 14. st. u Slovačkoj.⁸⁸ U domaćoj literaturi ovim su se problemima nešto opširnije pozabavili D. Pribaković,⁸⁹ G. A. Škrivanić,⁹⁰ M. Birtašević,⁹¹; Đ. Petrović⁹² i M. Šercer.⁹³ Za našu temu tek bi djelomice mogli biti interesantni i prikazi mačeva na stećcima.⁹⁴

Diskoidna jabučica našeg mača ima štitasto u obliku krnjeg stošca oblikovano ispupčenje s centralnim diskom zakošenih stranica, te pripada Oakeshottovu tipu I- O^{va}J J^c moguće paralelizirati s Bruhn-Hoffmeyerovim tipovima IIIc, Ruttkayevim tipom XVI, odnosno Kirpičnikovim tipom VI, ponegdje s bitnim razlikama u dataciji ali redovno okvirno datiranih u drugu pol. 12. do u prvu pol. 14. st.⁹⁵ Prikupljen i publiciran materijal s područja Poljske daje znatan broj analognih primjeraka (Tupady, Leba, Policko, Rzeszów, okolica Kalisza I i II) datiranih u pravilu na kraj 13. i početak 14. st.⁹⁶ Među publiciranim mačevima iz Slovačke jabučice našeg mača posve će odgovarati (centralni disk zakošenih stranica) jabu-

i Savi kod Bosanske Gradiške (v. ovdje n. 60), te mač s jabučicom Oakeshottova tipa B izvađen iz Šoderice (naš mač br. 2).

⁸⁵ R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 95 ff.

⁸⁶ A. Bruhn-Hoffmeyer dijeli mačeve s diskoidnom jabučicom u četiri podgrupe: jabučice s plosnatim (lila i b) i zadebljalim diskom (IIIc i d). U okvirima ove sheme za nas su interesantni primjerci tipa H1a-c čiji početak autorica stavlja u vrijeme oko 1175. g. — A. "Bruhn-Hoffmeyer, *Middelalderens tveaggede sveard*, Kopenhagen 1954, 43 f.

⁸⁷ A. N. Kirpičnikov, o.c. (n. 20), 50 si. 11. — Ovdje tipovi VI i VII.

⁸⁸ A. Ruttkay, o.c. (n. 10), 249 ff., Abb. 1. — Ovdje tipovi XVI—XX.

⁸⁹ D. Pribaković, *VVM* 1, 1954, 79 ff., Prilog I. — Isti, *VVM* 2, 1955, 57. Tab. I.

⁹⁰ G. A. Škrivanić, *Oružje u srednjovjekovnoj Srbiji, Bosni i Dubrovniku*, SAN pos. izd. CCXCIII, Odjel društ. nauka knj. 24, Beograd 1957, 42 ff.

⁹¹ M. Birtašević, *VVM* 13—14, 1968, 81 ff.

⁹² Đ. Petrović, *Dubrovačko oružje u XVI veku*, Vojni muzej, pos. izd., knj. 5, Beograd 1976, 19 ff., 210 f., si. 2—H.

⁹³ M. Šercer, o.c. (n. 5), 8 ff. — Ovdje izdvojeni tipovi jabučica kasnosrednjovjekovnih mačeva razvrstani su na osnovu primjerkara prikupljenih u Povijesnom muzeju Hrvatske. Mačevi potječu s područja sjeverne Hrvatske, Like, Dalmacije, Slavonije i Bosne. U priopćenoj shemi diskoidni tip jabučica (tip I) razvrstan je u četiri varijante (1a—1d).

⁹⁴ O stećcima i likovnim prikazima na njima postoji obilna literatura. Stoga ukazujemo samo za našu temu zanimljivije naslove: M. Wenzel, *VVM* 11—12, 1966, 90 ff., Tab. II—[^]I- Ista, *Ukrasni motivi na stećcima*, Sarajevo 1966, 223 ff., Tab. LVI—LXV. — Iz istih razloga nećemo navoditi pojedinačne nalaze ili primjerke publicirane u svrhu katalogizacije niti za mač br. 3 niti za dva kasnija primjerkara srednjovjekovnih mačeva, već ćemo se na iste navraćati jedino u okvirima interesantnijih tipoloških i stilističkih obilježja kao na srodan ili komparaciji pogodan materijal, pri tome imajući u vidu one primjerke koji prostorno koliko-toliko gravitiraju nalazima iz Muzeja grada Koprivnice.

⁹⁵ Ovakav tip jabučice javlja se u pojedinim grobnim nalazima u Finskoj datiranim već u 11. st. — E. Kivikoski, o.c. (n. 51), 39. — A. Ruttkay, o.c. (n. 10), 261. — R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 96.

⁹⁶ M. Gtosek — A. Nadolski, *Mieczki średniowieczne z ziem polskich*, *ActaArchLodz* 19, 1970, ibidem. — Među njima i dva luksuzna primjerkara; jednoručnjak iz Kraków-Szczerbieca datiran u prvu pol. 13. st. (o.c. 39 Nr. 25, Tab. VIII. — A. Nadolski, *ActaArchLodz* 17, 1968, 105 ff., si. 1—3) i jednoiporučnjak iz Santoka u zapadnoj Poljskoj datiran u drugu pol. 13. st. (H. Seger, *JbSchlesMus* VI, 1912, 79 ff. — M. Gtosek — A. Nadolski, o.c. 49 Nr. 53, Tab. XVIII).

čiće jednoručnjaka iz okolice Trenčina i Ploština.⁹⁷ Slični primjerci iz Mađarske datirani su u drugu pol. 13. st.,⁹⁸ odnosno posve pretjerano u 14-15. st."

Nakrsnica našeg mača pripada Oakeshottovu tipu 2 koji se uvodi u upotrebu već u 11. st.¹⁰⁰ Krajevi nakrsnice ovog tipa, češće četvrtasti, na našem su primjerku oktogonalnog presjeka. Sječivo, međutim, pripada teškim i dugim mačevima s uskim kanalom za otok krvi, te zauzima nešto manje od pola dužine sječiva. Jezičac kanala za otok krvi uočljiv na 1/5 drške svrstava naš primjerak među mačeve Oakeshottova tipa XIIIa koji je, kao i njegova kraća jednoručna varijanta (tip XIII), potvrđen na brojnim reljefnim prikazima u rasponu od 1240-1350. g.¹⁰¹ Kao slični ili čak istovremeni primjerci mogu se ovamo pridodati mačevi s Šerceričinom jabučicom Ia nađeni u Dubcu, Savi kod Jasenovca, Kupi kod Siska, te Ribniku kod Ozlja, dok primjerak iz Gornjeg Muća u Dalmaciji ovom prilikom treba ostaviti po strani.¹⁰²

Osobitost našeg mača vidimo i u pojavi stiliziranog motiva srca smještenog u kanal za otok krvi i tauširanog samo s jedne strane sječiva 17 cm ispod nakrsnice. Takva pozicija ukrasnog znaka obično u nekoj od jednostavnih formi smatra se znakom kovača-mačara. U tom kontekstu jednostavan prikaz srca veoma je rijedak. Uobičajen je i u 14. st., a vjerojatno i najbrojniji, prikaz vuka u trku, zatim križa u krugu, »egipatskog križa«, križa na kugli, dvaju koncentričnih krugova, šesterokrake zvijezde, te nekog drugog više ili manje složenog znaka ili simbola, ponekad čak i grba. Stoga je još uvijek prihvatljiva i u ranijim kronološkim odrednicama citirana Boenheimova teza o srcolikom ukrasu kao prikazu grba kojem pojavu treba tražiti u 13. st.¹⁰³ Na maču iz Branaua, datiranom u sredinu 13. st. npr., prikaz srca nalazi se u štitolikom okviru približno na istoj udaljenosti od nakrsnice kao što je slučaj i s našim primjerkom,¹⁰⁴ dok na maču iz Husina predstavlja samo gornji dio ukrasa natpisnog polja, i to na samo jednoj strani sječiva.¹⁰⁵ Na

w A. Ruttkay, o.c. (n. 31), 169, Abb. 14 : 3, 6.

⁹⁸ F. Csillag, *Kardok történelmi inkben*, Budapest 1971, 33, 126 Nr. 23.

⁹⁹ J. Kalmár, o.c. (n. 58), 60 f, si. 10ld. — Mač je dvoručnjak Oakeshottova tipa XIII s dobrim analogijama u srednjoevropskom materijalu iz sredine i druge pol. 13. st.

¹⁰⁰ R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 114 f.

¹⁰¹ O.c., 41 f. — Ovdje je potrebno podsjetiti da su u starijoj literaturi slični tipovi mačeva i jabučica datirani nešto kasnije, tj. u 14. i 15. st. Na ova i neka druga suvremena gledanja ukazao je nedavno A. Ruttkay pa ih stoga ne navodimo. — A. Ruttkay, o.c. (n. 10), 260 f.

¹⁰² M. Šercer, o.c. (n. 5), 41 f, Nr. 1-5, T. 1. — Uska jabučica Šerceričina tipa la registrirana je u kumanskom grobu iz Kunzentmárton-Jaksorérparta datiranom na kraj 13. st. Sudeći po dobrim odnosima Kumana i posljednjih Arpadovića, posebno hrvatsko-ugarskog kralja Ladislava IV Kumanca, mač koji u kanalu za otok krvi nosi

prikaz grba pripadao je nekom značajnijem dostojanstveniku klana Olás (=Ulaš) vjerno u službi ugarskom kralju. — O teritorijalnom rasporedu kumanskih klanova u ugarskom kraljevstvu 13. i 14. st., v.: A. Pálóczi-Horváth, *Archfirt* 101,2,1974,251 Fig. 3 — 0 uložni Kumana u mađarskoj povijesti potkraj 13. st. v.: V. Klaić, *Povijest Hrvata* 1, Zagreb 1972, 292 ff. — Za mač vidi: L. Selmeczi, *Szolnok megyei múzeumi évkönyv* 1973, Szolnok 1973, 106, si. 1.

¹⁰³ W. Boenheim, *ZWK* I, 1897-1899, 75. — A. Ruttkay, o.c. (n. 10), 286.

¹⁰⁴ Mač ima jabučicu Oakeshottova tipa D—R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 90, Fig. 60.

¹⁰⁵ Mač je jednoručnjak Oakeshottova tipa XVIa s jabučicom tipa I koji Ruttkay datira u 13. st. A. Bruhn — Hoffmeyer stavlja ovaj tip mača, na osnovu zanimljivog ukrasa u kanalu za otok krvi, u vrijeme od oko 1250-1300. g. Oakeshott ga, međutim, datira nešto kasnije, tj. od samog kraja 13. do sredine 14. st. — A. Ruttkay, o.c. (n. 31), 165, Abb. 13 : 3. — Isti, o.c. (n. 10), 279, Abb.

maču nađenom u okolici Trenčina u Slovačkoj i datiranom u 13. st. sroliki ukras dopunjen je zakačkom u obliku slova T¹⁰⁶ ili je sroliki ornament postavljen na jedan likovno složeniji oblik križa kao što je slučaj s mačem nađenim na groblju sv. Jakova kod Basela u Švicarskoj.¹⁰⁷ Ovdje ne bi smjeli zaobići niti prikaz srca na jednoj strani sječiva dvoručnog mača izvađenog iz Dunava kod Višnjice a datiranog okvirno u 14. st.¹⁰⁸ i uz njega dva primjerka dvoručnjaka iz Mađarske datirana u 1340-1400. g.; jedan s prikazom srca nekoliko centimetara ispod nakrsnice (kao kod mača iz Višnjice) i drugi sa sitnim ugraviranim srcem i prikazom grba niže njega.¹⁰⁹

Mač br. 4 i 5

(T. 2 : 1-2; T. 4 : 2-3)

Preostala dva mača, br. 4 i 5, pripadaju prelaznim formama mačeva s oštricom za siječenje prema mačevima s oštricom za probadanje, kakvi dominiraju u naoružanju u kasnom 14. i tokom 15. st. Dobro vidljiv i dosta uzak kanal za otok krvi

29: : 6b. — A. Bruhn-Hoffmeyer, o.c. (n. 86), 16, Pl. XIVf. — R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 63 ff.

¹⁰⁶ A. Ruttkay, o.c. (n. 31), 169 Abb. 14:3. — Isti, o.c. (n. 10), 279 Abb. 29 : 5a. — Mač je jednoručnjak Oakeshottova tipa XVIa s jabučicom tipa I. — Vidi također supra n. 102.

¹⁰⁷ Mač je datiran u drugu četvrtinu ili oko sredine 15. st. Čini se da pripada Oakeshottovu tipu XVIIIa, i to grupi s ovalnom jabučicom tipa J i nakrsnicom tipa 5. Ovaj primjerak daje značajan prilog kasnijem datiranju ovalnih jabučica s brušenim i naglašenim okruglim ispupčenjem. Kako mačeve tipa XVIIIa treba datirati ne ranije od kasnog 14. st., a poglavito ipak od prvih desetljeća 15. st., te će i mačeve tipa XVIa s ovalnim jabučicama prethodno opisanog oblika trebati produžiti trajanje i kasnije od prve pol. 14. st., kako to misli Oakeshott. — Za mač sa groblja sv. Jakova kod Basela: H. Schneider, o.c. (n. 36), 39 Nr. 48.

¹⁰⁸ M. Birtašević, o.c. (n. 91), 82, Tab. 1:1. — Ispod prikaza križa, koji autorica naziva »trouglo«, nalazi se tauširan prikaz jednorogog konja u trku, a na drugoj strani sječiva ornament križa jednakih krakova i prika vuka u trku. Fotografija, na žalost, prikazuje samo gornji dio mača kojem nakrsnica nije sačuvana. Radi se izgleda o maču tipa XVIa s okruglim jabučicom tipa J.

¹⁰⁹ G. Nagy, Archfirt XIV, 1894, 319 f, Tab. II: 3, 5. — Oba mača pripadaju sječivima tipa XVIa. Kao kronološki zanimljiv treba spomenuti dosad neobjavljen mač izvađen iz Kupe između Ozlja i Trga. Našla ga je Vida Mihalić vadeći pijesak 1976. g. Mač čuva Zavičajni muzej u Ozlju (T. 5:2; 7: 1-3).

Mač je dvosječni jednoiporučnjak prelomljen u gornjoj trećini sječiva. Jabučica je diskoidna s naglašenim konusnim brušenim stranicama. Široka drška mača koso se širi prema dugoj i gore zavijenoj nakrsnici (naknadno deformirana) četvrtastog presjeka. U donjem dijelu drške (kod nakrsnice) jedva je zamjetljiv tek 1 cm dugačak kanal za otok krvi. S obje strane mača u kanalu za otok krvi tauširan je u mjeđi (dijelomice sačuvan) prikaz dvaju različitih grbova: s jedne strane sječiva nalazimo štitasti grb ukrašen sa šest usporednih kosih linija, dok su iznad grba postavljena dva istostranična trokuta na koje se nastavlja motiv ribljih kosti (šest linija) s dugim križem na vrhu; s druge strane sječiva štitoliko oblikovani grb podijeljen je u nekoliko vidljivih polja na koji se nastavlja perjanica i povrh nje križ. S jedne strane mača ukrasno polje veličine 1,1 cm počinje 10,3 cm ispod nakrsnice, dok je s druge strane ukrasno polje veličine 6,2 cm smješteno 11,6 cm ispod nakrsnice.

Po karakteru sječiva i drške mač iz Ozlja pripada grupi koja sadržajno objedinjuje karakteristike mačeva tipa XIIIa i XVIa. Oni su datirani u drugu pol. 13. st. (Bruhn-Hoffmeyer, 16, Pl. XIVf), ali najvjerojatnije u kasno 13. i prvu pol. 14. st. (Oakeshott, 64). Zanimljiva je također i jabučica na maču iz Ozlja. Ona je naravno diskoidna s naglašenim konusnim brušenim stranicama kakve u svojim tipološkim shemama ne poznaju niti Oakeshott niti Ruttkay, a niti Kirpičnikov. Poznaje ih, međutim, M. Šercer (p. 10 ff.) kao jabučice njezinog tipa Ia. Ovamo ona ubraja mačeve iz Muca u Dalmaciji, te Ribnika kod Ozlja, Dubca na Savi, Kupe kod Siska i Save kod Jasenovca

zauzima oko ili nešto više od 1/3 ukupne dužine sječiva. Drška se obično doima ojačanom i nešto debljom nego je slučaj s mačevima grupe XIIIa s kojima mačevi br. 4 i 5 čine razvojnu liniju. U Oakeshottovoj tipologiji naša dva primjerka mogu se odrediti kao klasični primjerci tipa XVIa s ravnim, vrlo lagano zadebljanim četvrtastim nakrsnicama tipa 5.¹¹⁰ Jabučica ima ovalnu formu Oakeshottova tipa K (= Šercer tip Ib),¹¹¹ koja kod oba naša mača, u manjoj mjeri kod br. 4 a većoj kod br. 5, iskazuje razvijenije forme karakterizirane zaravnjivanjem gornje i donje plohe jabučice. Treba naglasiti da je ovaj oblik svojim izgledom srodan Oakeshottovim jabučicama tipa H₁ čiji, po važnosti drugi stilistički element, nalazimo sadržan u kratkim stožastim i brušenim stranicama (dakako ovalne osnove) s kojima jabučica našeg mača br. 5 pomiruje svoje još uvijek prisutne karakteristike jabučice tipa K.¹¹² Stoga bismo u jabučici mača br. 5 morali vidjeti prelaznu formu K-H₁, pripominjujući da se jabučice tipa U₁ datiraju u vrijeme oko 1350. g. nadalje, te su u upotrebi sve do prve četvrtine 15. st.¹¹³ Primjerci iz Povijesnog muzeja Hrvatske razvrstani su u dvije osnovne varijante: prvu, ili 2a, karakteriziranu širokim centralnim diskom¹¹⁴ i drugu, ili 2b, grupu obilježenu stanjenim centralnim diskom.¹¹⁵

Mačevi stilističkih ili tipoloških obilježja sličnih ili identičnih našim obično su datirani u 14. st., poglavito u njegovu drugu polovicu, a traju dalje još i u ranom 15. st.¹¹⁶ Oakeshott ih, međutim, datira na početak 14. st. uvažavajući pri tome isključivo oblik sječiva kao osnovni element determinacije.¹¹⁷ Poljska literatura

(p. 41 f.). Izvjesno je da su jabučice Šerceričina tipa Ia srodne Oakeshottovim jabučicama tipa I (ove u upotrebi od sredine 13. st.) pri čemu je tip Ia zacijelo neprimjeren srednjovjekovnom fundusu mačeva iz kasnog 13. i prve pol. 14. st. — Sudeći po nizu zakoženih inkrustiranih linija u štitolikom polju i prikazu križa povrh njega moglo bi se pomišljati na stiliziranu simboliku sadržanu na grobu Dionizija Okičkog i Stjepana Babonića. — Dozvolu da ovaj zanimljivi mač obradimo i publiciramo zahvaljujemo su sretnosti Martina Vajdića kustosa Zavičajne zbirke u Ozlju. Stoga mu i ovom zгодom upućujemo riječi iskrene zahvalnosti.

¹¹⁰ Kod nekih primjeraka kanal za otok krvi dopire gotovo do samog vrha oštrice. Isp. npr.: F. Csillag, o.c. (n. 98), 33, 126 Nr. 24, si. 24.

¹¹¹ Obje nakrsnice svojom dužinom ulaze u sferu ravnih četvrtastih nakrsnica tipa Ia. Njihova blaga zadebljanja na rubovima nemaju onu tako karakterističnu proširenost koja nakrsnicom tipa 5 daje izgled raširenih krila.

¹¹² R.E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 96. — M. Šercer, o.c. (n. p), 10.

¹¹³ Đ. Petrović, o.c. (n. 92), 27.

¹¹⁴ R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 102 f. — Mačevi tipa XVIII datirani u drugu pol. 14. i prvu četvrtinu 15. st. u pravilu nose jabučice tipa Hj.

¹¹⁵ Mač bez podataka o nalazu ima na obje strane sječiva nejasan pečat u obliku kružnice. — M. Šercer, o.c. (n. 5), 10 ff., 44 Nr. 11, T. 1 : 11.

¹¹⁶ Jedan primjerak potječe iz Mure kod Kotoribe u Međimurju, a drugi s planine Osječnice kod Kulen-Vakufa. — o.c. (n. 5), 10 f., 45 Nr. 12 i 14. — Pored ovih tipova M. Šercer izdava još dvije varijante ovalnih jabučica: tip 2c i 2d. Prvi bi mogli vezati uz Oakeshottovu formu G₁-G₂ (kod nas u ovalnom izdanju) koje autor stavlja u vrijeme poslije prve četvrtine 15. st. s aluzijama na njihovo talijansko porijeklo. — R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 102. — Ovamo pripada i dvoručnjak, bez grebena po sredini jabučice (za razliku od jabučice mača iz Dubca, danas u Povijesnom muzeju Hrvatske) iz Lomnice u Moravskoj datiran svakako prerano u 12. i 13. st. i identificiran s Ruttikayevim tipom XIX. Mač je naprotiv primjerak iz 14. st. — Z. Merinsky, ARzohl XXXIII, 1, 1980, 37 ff., si. 1 : 1 — Šerceričina forma 2d mogla bi se, istina, interpretirati kao reducirani volumen Oakeshottova tipa K. Ovaj potonji s kronološkim determinantama u rasponu od 1290-1350. g. — R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 96.

¹¹⁷ Zbir ranijih gledanja donosi H. Seitz, o.c. (n. 30), 136 f., Abb. 79G i I.

prihvatila je ovo mišljenje datirajući u drugu pol. 14. st. jedino primjerke s kruškolikom jabučicom tipa T.¹¹⁸ U prilog mogu ići već ranije spomenuti nalazi mačeva tipa XVIa iz okolice Trenčina u Slovačkoj i kumanskog groba iz Kunszentmarton-Jaksoréparta u Mađarskoj.¹¹⁹ Ovdje treba primijetiti da pojava forme XVIa u ranom 14. st. nalazi svoju potvrdu isključivo na sječivima jednoručnjaka. Naime, pri tome je posebna značajka sadržana u masivnosti jabučice. Pojavom masivnih i teških dvoručnjaka jabučice su iz posve razumljivih tehničkih razloga počele poprimiti ista obilježja. Time se koliko-toliko pridonosilo uravnoteženju omjera masivne i duge oštrice s jedne i produžene drške i jabučice s druge strane. Brižljivim balansiranjem osnovnih sastavnih elemenata mača sprečavalo se nekontrolirano rukovanjem oružjem u zamahu i istovremeno osiguravalo pouzdano rukovanje mačem u toku borbe. Naš mač br. 4 još uvijek nosi tešku i masivnu jabučicu, što nas upućuje i na masivnu formu, na žalost, prelomljenog sječiva (ukupna dužina ovakovih mačeva kretala se oko 130 cm). Sam mač je tek 2,90% lakši po gr/cm sačuvane dužine od mača br. 3, a 10,28% teži od mača br. 5. Naime, za spomenute primjerke mačeva odnos gr/cm sačuvane dužine mača daje sljedeće podatke:

	težina dužina		^ c m
	gr	cm	
Mač br. 3	1745	83	21,02
Mač br. 4	1510	74	20,41
Mač br. 5	1675	91,5	18,31

Oba naša mača na gornjem dijelu sječiva imaju prikaz vuka u trku. Kod mača br. 4 prikaz vuka tauširan u mjedi nalazi se samo na jednoj strani sječiva i to 10 cm ispod nakrsnice. Na maču br. 5 pored prikaza vuka na drugoj strani sječiva tauširan je jednorogi konj (većih dimenzija) također prikazan u trku. Ornament vuka na sječivu mača karakteristična je kovnička oznaka mačeva iz Passaua pouzdano potvrđena dekretom hercega Alberchta austrijskog 1340. g.¹²⁰

Pored prikaza vuka naša dva mača vezuje još jedan ukrasni element: u krugolikom ispupčenju jabučice urezan je ornament »grčkog križa«. Kod primjerka br. 4 on je veoma dubok i s obje strane jednako dobro vidljiv, dok je kod mača br. 5 plitko urezan i jedva zamjetljiv na samo jednoj strani jabučice. Tauširanje križa na jabučici registrirano je već u prvoj pol. 11. st.,¹²¹ a zatim sporadično i na reprezentativnim primjercima mačeva sredine i druge pol. 13. st.¹²² Od kraja 13. st. i u prvoj pol. 14. st. ornament križa na jabučici vezan je uz dekorativne plemićke mačeve¹²³ i tek se oko sredine i u drugoj pol. 14. st. učestalije javlja na jednostavnim dvoručnjacima ritterske konjice. Ovim potonjim s područja naše zemlje treba pri-

¹¹⁸ Ovo se mišljenje oslanja na rane prikaze mačeva za probadanje na likovnim ostvarenjima talijanskih majstora ranog i prve pol. 14. st. — R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 64, Fig. 36-38, Pl. 28 : A-C i Pl. 29.

¹¹⁹ M. Gtosek — A. Nadolski, *Polska bron* Wrocław 1974, 57.

¹²⁰ A. Ruttkay, o.c. (n. 31), 135 Abb. 13 : 3. — L. Selmezi, o.c. (n. 102), 106, si. 1.

¹²¹ W. M. Schmid, ZWK III, 1902-1905, 312 ff. — Isti, ZWK VIII, 1918-1920, 317 ff. — U domaćoj literaturi o mačevima »vukovcima« s pripadajućom literaturom: M. Birtašević, VVM 13-14, 1968, 81 ff.

¹²² Supra n. 74 i 17.

¹²³ Supra n. 96.

dodati mač iz Dunava kod Višnjice,¹²⁴ a zatim još jedan posebno sličan našem br. 5, nađen u Mađarskoj.¹²⁵

Sablja br. 6
(T. 2:3; T. 4:4)

Posljednji šesti primjerak — sablja dugog dvoručnog rukohvata s nakrsnicom oblikovanom poput slova S — predstavlja rjeđu tipološku varijantu bojnog oružja 15. st. Štoviše, čini se da je razvoj i rasprostranjenost ove vrste oružja vezana uz hrvatsko-ugarski prostor kojem ovom objavom dodajemo još jedan primjerak. U mađarskim zbirka česte su prisutne pa je moguće uočiti tipološke razlike poglavito u oblikovanju i povijesnosti sječiva, a zatim i u zakošenosti i širini drške.¹²⁶ Uz to, važno je uočiti obilježja ranijih primjeraka sablji s ravnom nakrsnicom datiranih u 14. i 15. st.¹²⁷ Naime, zajedničko obilježje ovih ranih primjeraka sablji sadržano je u izjednačenoj širini sječiva i drške, te više ili manje naznačenom lučnom obliku oružja. Po sredini najčešće teče uski kanal za krv koji dopire do samog vrha oštrice. Rjeđi su pak i kraći primjerci s proširenim donjim dijelom sječiva (gotovo polovica). Kasnije sablje iz 15. st., kojima pripada i ova nađena na Šoderici, imaju tijelo više ili manje naglašenog valovitog izgleda i redovno duže drške. Oblik i elementi sječiva pokazuju barem tri osnovne varijante:

- a) sječivo s hrptom po sredini i proširenjem u donjoj trećini;
- b) sječivo s kanalom za otok krvi i proširenjem u donjoj trećini (varijanta a i b oslanjaju se na osobine sječiva mačeva iz 14. i 15. st. i to tipova XIII, XV i XVI);
- c) sječivo bez (ili s plitkim i kratkim) kanalom za otok krvi i bez proširenja u donjem dijelu.

Jabučice ovih sablji nose posve specifično obilježje. To su plosnate jabučice zaravnjenih dužih strana i lagano zaobljenih ili poligonalno oblikovanih kraćih strana. U sredini jabučice, s obje njene strane, nalazi se lagano izbočeno krugoliko ispupčenje, često još i konkavno udubljeno. U Oakeshottovoj tipološkoj shemi ne nalazimo takav tip jabučice, iako bi plošnost i krugoliko ispupčenje u sredini našli i kod jabučica tipa Z koje kao venecijanski proizvod ulaze u upotrebu poslije 1430. g.¹²⁸ Petrović, naprotiv, izvodi njihov razvoj iz jabučica isprva ovalnog oblika, zatim zaravnjenog na dužim stranama, zarezanih bridova i napokon plosnatih stranica, kao prototipa u dubrovačkim izvorima dobro znanih »slavonskih ili srpskih kordi« kod kojih se već poč. 15. st. počinje javljati nakrsnica u obliku slova S.¹²⁹

Osnovna obilježja *spadae schiavonae* sadržano je u nakrsnici oblikovanoj poput slova S (tip 12). Njihova učestalost u kombinaciji s jabučicama tipa Z, kao

¹²⁴ K^T M^G S^u k⁷ A^N do^{sk} A^o C^(n 96),
I: 4, J1^b, X^L, T^R A^E P^{keshott} o^c
(n. 29), 115 Fig. 93, 133 Fig. 118. — Ovamo treba pribrojiti i jednostavan primjerak iz Berlina. — P. Post, ZWK VIII, 1918-1920., 247, Abb. 1c.

¹²⁵ Mač čuva muzej grada Beograda. — M. Birtašević, o.c. (n. 91), 87 Nr. 1, Tab. 1:1.
¹²⁶ G. Nagy, Archfirt XVIII, 1898, 225 Tab. I. — Za tri primjerka slična maču iz Višnjice: J. Schwietering, ZWK VIII, 1918-1920,

250 Abb. 2a, 253 Abb. 5 = a-b. — Ornament

križa u 14. st., a posebice oko 1400. g. nalazi svoje mjesto na krilato proširenim rubovima nakrsnica. — R. E. Oakeshott, o.c. (n. 9), Pl. 26: A-D, Pl. 27: A. — H. Seitz' o.c. (n. 30), 156 f., Abb. 95A.

»" G. Nagy, o.c. (n. 126), 227 ff., Tab. 1:1; II: 2, 4. — F. Csillag, o.c. (n. 98), 36 Nr. 34. — J. Kalmar, o.c. (n. 58), 72 si. 125.

¹²⁸ J. Kalmar, o.c. (n. 58), 71 si. 124.

¹²⁹ R. E. Oakeshott, o.c. (n. 29), 110.

i brojni primjerci prikupljeni u Veneciji¹³⁰ nedvojbeno upućuju na zaključak da baš u ovim primjercima treba prepoznati osnovno naoružanje koje su nosile ili kojim su se služile dalmatinske pomoćne čete u pratnji ili službi mletačkog dužda.¹³¹ S utjecajem Venecije na naoružanje ratnika u našim krajevima treba posve sigurno računati. Ako nije ostvaren preko Dubrovnika¹³² ili dalmatinskih gradova u posjedu Venecije, tada bi potkraj 14. i poč. 15. st. uloga utjecajnog hrvatsko-dalmatinskog bana Nikole Frankopana, a zatim u trećem desetljeću 15. st. dugotrajni boravak hrvatsko-ugarskog kralja Sigismunda u Italiji mogli biti od presudnog značaja za njihovo rapo širenje u naše krajeve. Na stećcima su ipak mačevi s nakrsnicom tipa 12 uglavnom vrlo rijetki (Papratnica-Popovo polje, Ledinac-Široki brijeg, Zakovo-Popovo polje)¹³³ i u jednom slučaju pouzdano datirani prije 1460. g. (Nisko u Dalmatinskoj zagori).¹³⁴ Treba također spomenuti nalaz iz Donjeg Brodca kod Bijeljine koji bi mogli datirati u vrijeme posije 1420. g.¹³⁵ Uz rjeđe primjerke publicirane na sjeveru ovamo bi ubrojili mačeve iz Save podno planine Motajnice (između Srpcia i Bijelog brda) i Zagreb-Borongaja.¹³⁶ U Mađarskoj ih registriramo u znatno većem broju, datirane u 15. st., poglavito u njegovu drugu polovicu.¹³⁷ To je isto vrijeme u koje su obično datirani primjerci sablji s nakrsnicom u obliku slova S i s plosnatom jabučicom s krugolikim izbočenjetn u sredini.¹³⁸

Druga pol. 15. st. vrijeme je sve češćih sukoba hrvatsko-ugarske vojske s Turcima — tursko osvajanje Bosne (1436. g.), upadi u Liku i Posavinu (1469. g.) te 1474. g. i u Podravinu. Znatni sukobi s Turcima zabilježeni su i prije ovog vremena već pod hrvatsko-ugarskim kraljevima Vladislavom I i Ladislavom Postumom. Sukobi u kojima su hrvatsko-ugarske čete mogle dobro upoznati tursko naoružanje, vojnu taktiku i njihovu primjenu u borbi, zasigurno su već poč. 15. st. utjecali na popularizaciju, veću upotrebu i popularnost sablje i njeno uključivanje u naoružanje hrvatsko-ugarske vojske. Tim više što je u naoružanju ritterske konjice bila uglavnom posve stran element. Prihvaćene kao svojevrsna novina ali i nužnost hrvatsko-ugarska sablja na jednostavan način reproducira osnovne značajke glavnog oružja svog vremena — *dvosječnog najčešće dvoručnog teškog mača*. Stoga bi i za naš primjerak, zasad, morali kao vrijeme nastanka prihvatiti razdoblje oko sredine 15. st.

Nalazišta s kojih potječu opisani mačevi i sablja daju ovom oružju još jednu značajnu kulturno-historijsku dimenziju. Izvađeni iz Šljunčara (Šljunčara-Jagnjede i Šoderica) mogli bi se olako objasniti naplavinama starog toka Drave čije korito teče niti kilometare sjevernije. Na to bi mogao upućivati i naziv donjeg toka potoka Gliboki, koji na potezu od Sigetca do utoka u Dravu nosi naziv Stara Drava. Zanimljivije je za srednjovjekovno razdoblje ovog kraja podsjetiti na jedan mnogo

¹³⁰ D. Petroć, o.c. (n. 92), 26 f., 211, sl. 4A-d.

¹³¹ N. di Carpegna, o.c. (n. 57), 36 Nr. 204. 205.

«TH. G. Pit., n. <r> xas i7n f r, D. Petroć, o.c. (n. 92), 26 f. — M. Šerčer, VVM 18, 1972, 87, 99.

N. Bezic - Božanić *Majstori Dalmacije I*, Split 1978, 134 ff.

n i X M. enzel, VVM U 12, 1966, 100 < Tab. f. XII

TM O.c. 100i Tab. IIIs.

TM Mac P. P. P. a tipu XVIIIa s jabučicom P. T. - v. Cu rčić, GHDM (= GZM) LV 1943, 87, 99.

O.C. (n. 5), 47 Nr. 22-23.

i« G. Nagy, o.c. (n. 126), 229 Tab. 11:1,

3, 5. — F. Csillag, o.c. (n. 98), 33 Nr. 27. — J. Kalmar, ox. (n. 58), 61 si. 10lf-h.

značajniji rukavac koji se nedaleko od današnje Šljunčare odvaja od Drave s nje-
ne lijeve strane. Na ovom potezu Drava je još u 16. st. skretala i tekla znatno sj-
vernije, zapravo koritom današnje Ždalice¹³⁹ tako da se područje oko Šljunčare
pa tako i nedaleko Đelekovca, nalazilo u blizini jedne blage dravske okuke. Uz to,
srednjovjekovni nalazi iz Đelekovca i njegove bliže okolice ukazuju na znatnu na-
seljenost u ranom srednjem vijeku. Naime, u samom selu na seoskom prečacu
»Ščapovo« još su 1930. g. ustanovljeni nalazi ljudskih kostiju, a iskopavanjima
1975. g.¹⁴⁰ i 1979. g.¹⁴¹ registrirani su nalazi bjelobrdskeg kulturnog kruga i to ka-
snijeg razdoblja (12—13. st.). Na suprotnom dijelu Đelekovca, u Ul. Mirka Viriusa
iza kuć. br. 61. na položaju *Gornji Batijan (I)* prilikom rekognosciranja terena u
ljetu 1981. g. nađen je donji dio dvodijelnog privjeska bjelobrdske kulturne pri-
padnosti datiran u prvu. pol. 11. st.¹⁴² Udaljenost bjelobrdske nekropole *Đelekovec-
-Ščapovo* i najnovijeg nalaza s položaja *Gornji Batijan I* neće dovesti pod znak
pitanja tvrdnju da u Đelekovcu, zasad, za razdoblje od prve pol. 11. do prve pol.
13. st. raspoložemo lokacijama dviju zona bjelobrdskeg nalaza, ako ne i dviju bje-
lobrdskeg nekropola. Nadalje, kod Đelekovca na položaju *Gradim*, uz potok Seg-
vinu nalaze se tragovi opkopa s površinskim ostacima kasnosrednjovjekovne ke-
ramike,¹⁴³ a uz trasu ceste prema Torčecu lokalitet gradišnog tipa *Gradić* i obližnje
Crkvišće s nalazima opeke, štuta i ljudskih kostiju.¹⁴⁴ Ako je razmještaj spomenutih
lokaliteta barem približno vezan uz cestovni pravac koji je vodio prema Koprivni-
ci i srednjovjekovnom *Kamengradu* (Starigrad), tada je područje oko šljunčare i

¹³⁹ *Geografija SR Hrvatske*, knj. 2, Zagreb 1974, 130 f.

¹⁴⁰ M. Šmalcelj — S. Kolar, *ArhPregled* 17, 1975, 130 f. — S. Kolar, o.c. (n. 1), 111 f.

¹⁴¹ Rezultati istraživanja nisu objavljeni — Z. Marković, *MuzVjesnik* 4, Varaždin 1981, 35 f.

¹⁴² O nalazu "dvodijelnog privjeska bjelo-
brdske kulturne pripadnosti, kao i nalazi-
ma ove vrste nakita iz druge pol. 10. i prve
pol. 11. st. u Jugoslaviji, v.: Ž. Demo, *PodZb*
83, 1983, 271 ff. — Spomenuti popis moguće
je dopuniti s još dva iz literature poznata
nalaza, tipološki nejasna (neočišćeni ili u
lošem crtežu) ali zasigurno sekundarno upo-
trijebljena:

30. Niš-Glasija, opć. Niš, SR Srbija. —
Grobni nalaz (grob 27): 1 donji dio dvodi-
jelnog privjeska vjerojatno uvezi s ogrlicom
od staklenih perli i tri brončana dugmeta.
Narodni muzej, Niš. — S. Ercegović — Pav-
lović, *Starinar* XXVII, 1976 (1977), 90, 95,
T. VI: 6.

31. Demir Kapija — Prošek, opć. Titov Ve-
les, SR Makedonija. — Slučajni nalaz: 1 do-
nji dio dvodijelnog privjeska.
Arheološki muzej na Makedonija, Skoplje.
— B. Aleksova, *Prošek — Demir-Kapija, sla-
venska nekropola i slavenske nekropole u
Makedoniji*, Dissertationes I, Skoplje — Beo-
grad 1966, 57. T. XIX: 235.

Pored ovih nađenih na lokalitetima u juž-
noj Srbiji i Makedoniji spominju se kao na-
lazi s desne obale Dunava, ali svi odreda
nepublicirani iz Jalija kod Brestovika, Vi-
minacija kod Kostolca, Trajanovog mosta
kod Kostola, te Kurvingrada i Velike Vrbice
(S. Ercegović — Pavlović, o.c., 90 n. 52). Pu-
blicirani primjerci iz Niš — Glasije, Mati-
čane — Brega i Demir-Kapija — Prošeka
ukazuju na pravce kojima su se kretali kul-
turni utjecaji i odvijala razmjena dobara
među ranosrednjovjekovnim stanovništvom
Karpatske kotline i stanovništvom slaven-
skog Juga. Da su ove veze bile posebno ži-
ve svjedoče vremenski srodni nalazi iz isto-
čne Mađarske, poglavito Potisja gdje će-
mo na više mjesta, a posebice na nekropoli
Szentés — Szent László, naći brojne potvrde
(M. Széll, *FolArch* II-IV, 1941, 231 ff.). —
Pored nalaza s položaja *Gornji Batijan I*
(kuć. br. 61), ha položaju *Gornji Batijan II*
(iza krć. br. 103) mještani spominju nalaze
kostiju i brončanih naušnica. Podatak pre-
nosimo prema »*Terenskom dnevniku s re-
kognisciranja arh. lokaliteta i zbirki i si. I*«
koji za potrebe MGK vodi kustos Z. Marko-
vić (str. 35—36).

¹⁴³ Ovdje također prethistorijski nalazi.
— Z. Marković, *MuzVjesnik* 3, Koprivnica
1980, 36.

¹⁴⁴ S. Kolar, o.c. (n. 1), 112.

obližnjig Đelekovca, predstavljalo mjesto riječnog prelaza »viae Colomani regis« prema njenom nastavku kod Zákánya u mađarskom Prekodravlju.¹⁴⁵ U trenuci- ma vojnih i političkih previranja ovladavanje riječnim prelazom takvog značaja moralo je ostaviti odraza i u srednjovjekovnim naseljima smještenim uz spomenu- ti cestovni pravac, ponajprije na ona najznačajnija kakva su bili srednjovjekovni Koprivnica i obližnji *Kamengrad* (Starigrad).¹⁴⁶

Mačevi izvađeni iz Šljunčara obuhvaćaju raspon od oko sredine i druge pol. 10. st. do, najkasnije, vremena prvih turskih provala u Po(dravinu i okolicu Ko- privnice 1474. g.¹⁴⁷ U tako širokom vremenskom rasponu dravski prelaz kod Đe- lekovca, Šljunčara-Jagnjeđe i Šoderica, kao dio »viae exercitualis« (»viae Colomani regis«) igrao je značajnu ulogu, iako ga izvori spominju tek uzgredno kada za crkvu sv. Petra obližnjem Peterancu dodaje podatak *circa portum*.¹⁴⁸ U vrijeme kada su nastala i korištena naša prva dva mača (br. 1 i 2) podravski krajevi u današnjem smislu riječi jedva d se igdje direktno spominju. Može se dakako pretpostaviti da su mađarski pohodi preko Drave i sukobi s hrvatskim knezom Tomislavom ostavili nekog traga u međurječju Save i Drave, pa tako i u sjevernom dijelu Podravine.¹⁴⁹ Sjevernu Podravinu su, vjerojatno, doticali i neki od kasnijih mađarskih prodora u srednju i zapadnu Evropu tokom četvrtog i petog desetljeća 10. st.¹⁶⁰ Na isti način mogu se u Podravini samo pretpostaviti odjeci prodora bavarskog hercega Henrika u Ugarsku sve do Raba 950. g., kao i nešto kasniji mađarski prodori na Balkan, a zatim u posve drukčijem političkim prilikama i eventualne reperkusije glede dolaska njemačkih misionara u Gezinu kneževinu 972. g. Šezdesetak godina

¹⁴³ L. Brozović, o.c. (n. 7), 13, 161 n. 11.

¹⁴⁶ O ubikaciji Starigrada (Kamengrada) i njegovoj prošlosti često isprepletenej s poviješću Koprivnice, v.: L. Brozović, o.c. (n. 11), 11 ff., 162 ff. — Kamengrad je razorio J. Hunady 1446. g. Pored »viae Colomani regis« nedaleko od Koprivnice prolazila je i antička magistrala Poetovione — Mursa, a u obližnjem Draganovcu otkriveni su ostaci antičkog naselja, najvjerojatnije antičke postaje Piretis (Peritur). — Ž. Demo, *ArhPregled* 23, 1982, 71 ff., T. XXXV: 1–2; XXXVI: -. — Kamengrad je smješten na sjevernim obroncima Bilo-gore 2 km (zrač- nom linijom) udaljen od Koprivnice. Svo- jim položajem dominira okolicom i pred- stavlja pogodan punkt za kontrolu dviju ob- ližnjih vojničkih cesta (»viae Colomani regis«, »viae exercitiales«): prve, koja vodi prema Križevcima i Zagrebu, a druge na pravcu prema Bjelovaru i Posavini. — N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom sred- njem vijeku*, Zagreb 1976, 262. — Z. Lovren- čević, *Rimske ceste i naselja u bilogorsko- •podravskoj regiji*, *ArhPregled* 21, 1980, 238 f. — Podno Kamengrada (Starigrada) nalazi se crkva Sv. Emerika, prvi put spomenu- ta 1659. g., nastala barem poč. 16. st. Reko- nosciranja terena 15. 05. 1982. g. arheolozi

Z. Marković i Ž. Demo locirali su poziciju s nalazima šteta i opeke (prema izvornim podacima crkva je bila građena od drveta). — R. Horvat, *Povijest slob. i kr. grada Ko- privnice*, Zagreb 1943, 95 ff. — O arheološ- kim istraživanjima na Kamengradu i pod- ručju oko crkve sv. Emerika, v.: Ž. Demo, *ArhPregled* 24, 1983 (u tisku). — Isti, *PodZb* 84, 1984 (u tisku).

¹⁴⁷ V. Klaić, *Povijest Hrvata* 4, Zagreb 1973, 118.

¹⁴⁸ Župa u Peterancu spominje se već 1334. g. kao »ecclesiae sancti Petri circa portum Drauae«. — F. Rački, *Starine JAZU* IV, 1872, 214. — D. Feletar, *Podravina (Prinos poznavanju gospodarskog razvoja sjeveroza- padne Hrvatske)*, Koprivnica 1973, 47 n. 160. — R. Horvat, *Hrvatska Podravina*, Zagreb 1933, 48.

¹⁴⁹ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme na- rodnih vladara*, Zagreb 1925, 404 f. — N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1975, 277 f.

¹⁵⁰ F. Kos, *Gradivo za zgodovino Sloven- cev II*, Ljubljana 1906, 296 ff. Nr. 385, 387, 389; 309 Nr. 398. — B. Grabenauer, *Zgodovi- na slovenskega naroda II*, Ljubljana 1965, 116 f., 138. — N. Klaić, o.c. (n. 148), 314 f.

kasnije u vrijeme dinastičkih nemira na ugarskom dvoru potaknutih jačanjem tzv. »ugarske politike« njemačkih careva, posebice Konrada II (1024—1030. g.) i Henrika III (1039—1056. g.), tokom četvrtog i petog desetljeća povijesni podaci i dalje ništa ne kazuju. Ipak su, ustanak bavarskog hercega Adaleberta i podrška koju su mu u tome pružili Hrvati i Mađari 1035. g.,¹⁵¹ a i kasniji neuspjeli pohod njemačkog cara Henrika III na Ugarsku 1051. g., mogli barem posredno tangirati sjeverne dijelove Podravine. Hrvati su barem 1063. g. posredstvom bana Dmitra Zvonimira bili upleteni u političke prilike u Ugarskoj, pa je i ponovni njemački pohod u vrijeme Henrika IV, uperen protiv ugarskog kralja Bele I i njegova brata Geze,¹⁵² mogao ostaviti traga i u graničnim područjima ugarske kraljevine i slavonske banovine Dmitra Zvonimira ili su čak dijelovi Henrikove vojske istovremeno provalili i tom prilikom zaposjeli dio Zvonimirove banovine.¹⁵³ Naš ranogotički primjerak jednoiporučnog teškog mača (br. 3) nastao je u rasponu od 1260-1310. g. pri čemu razdoblje poslije 1300. g. možemo smatrati jedino još kasnijim vremenom upotrebe mača. Vjerojatnije je da je on dospio u zemlju u posljednjoj četvrtini 13. st., kada su zapadni dijelovi Slavonije zahvaćeni neprestanim sukobima Gisingovaca, Babonića i nasljednika Joakima Pektara u vrijeme hrvatsko-ugarskog kralja Ladislava IV Kumanca (1272—1290. g.).¹⁵⁴ Na ove sukobe izravno se nastavlja, potkraj 13. st., borbe pristalica posljednjeg Arpadovca Andrije III Mlečanina (1290—1301. g.) s jedne i pristalica Anžvinca Karla Martela i kasnijeg hrvatsko-ugarskog kralja Karla Roberta s druge strane.¹⁵⁵ Preostala dva gotička mača (br. 4 i 5) čini se da su u zemlju dospjele u vrijeme pobune i smutnji u Hrvatskoj i Ugarskoj nastalih nakon ubistva Karla Dračkog i pokolja kod Gorjana 1386. g.¹⁵⁶ Štoviše, Sigismund je 1387. g. s vojskom prešao Dravu i kraće vrijeme proboravio u Koprivnici (vjerojatno i na kraljevskom posjedu u *Kamengradu*?) nastojeći iz ovog kraljevskog grada (Koprivnica to postiže 1356. g.) neposredno i iz blizine rukovoditi gušenjem pobune.¹⁵⁷ U vezi s ovim zbivanjima mogli b biti nalazi kasnosrednjovjekovnih mačeva iz Šoderice, Draganaca i Podravske Sesveta, svakako prije negoli s kasnijim, jednako poznatim, ali po obimu manjim sukobima nastalim nakon »Krvavog sabora« u Križevcima 1397. g.¹⁵⁸ Hrvatsko-ugarska sablja (br. 6) primjerak je oružja korištenog oko sredine 15. st. Vremenski okvir u kojem je sablja došla u zemlju čini razdoblje sukoba grofova Celjskih (Fridrika i Ulrika) i Ivana Hunjadija (Sibinjanina Janka) oko bamske časti i posjeda u Slavoniji 1446. g.¹⁵⁹ i prvih turskih provala u Podravinu i okolicu Koprivnice 1474. g.^{ia0}

¹⁵¹ B. Grafenauer, o.c. (n. 149), 155. — N. Klaić, o.c. (n. 148), 375, f.

¹⁵² N. Klaić, o.c. (n. 148), 377.

¹⁵³ F. Šišić, o.c. (n. 148), 527 f.

¹⁵⁴ V. Klaić, *Povijest Hrvata 1, Zagreb* 1972, 279, 287 ff. — N. Klaić, o.c. (n. 146), 340 f.

¹⁵⁵ N. Klaić, o.c. (n. 153), 301 ff.

¹⁵⁶ V. Klaić, *Povijest Hrvata 2, Zagreb* 1972, 254 f.

»« O.c., 260. — Za srednjovjekovne lokalitete u okolini Podravske Sesveta, v.: Z. Marković, o.c. (n. 6), 154.

¹⁵⁸ O.c., 397 ff.

¹⁵⁹ R- Horvat, o.c. (n. 146), s f. — L. Brozović, o.c. (n. 7), 16.

»» Supra n. 147.

POPIS KRATICA
LIST OF PERIODICAL ABBREVIATIONS

Skraćenice nazivlja časopisa kojih nema u navedenom popisu kratice koristim u bilješkama prema popisu iz časopisa *Acta Praehistorica et Archaeologica* 9/10, Berlin 1978/9, 167 ff. Za mađarsku literaturu koristim kratice prema časopisu *Mitteilungen der Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften* 7, Budapest 1977, 5 ff.

For abbreviations of journals which are not noted in the following list of periodical abbreviations this article uses the abbreviations listed in *Acta Praehistorica et Archaeologica* 9/10, Berlin 1978/9, 167 sqq. For Hungarian literature this article follows the usage of *Mitteilungen der Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaften* 7, Budapest 1977, 5 sqq.

ActaArchLodz	<i>Acta Archaeologica Universitatis Lodziensis</i> , Lodž
ArhPregled	<i>Arheološki pregleed</i> , Beograd
DunántúliDog	<i>Dundntúli Dolgozatok</i> , Pécs
GHDM (=GZM)	<i>Glasnik Hrvatskog državnog muzeja</i> , Sarajevo 1943. (= <i>Glasnik Zemaljskog muzeja</i> , Sarajevo)
JbSchlesMus	<i>Jahrbuch des Schlessischen Museums für Kunstgewerbe und Altertümmer</i> , Breslau
MuzVjesnik	<i>Muzejski vjesnik</i> , Varaždin, Koprivnica
PodZb	<i>Podravski zbornik</i> , Koprivnica
SAN	Srpska akademija nauka, Beograd
Sargetia	<i>Sargetia</i> , Deva
SHP	<i>Starohrvatska prosvjeta</i> , Split
SMYA	<i>Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja. Finska Fornminnesföreningens Tidskrift</i> , Helsinki
Starine (JAZU)	<i>Starine (Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti)</i> , Zagreb
VAMZ	<i>Vjesnik Arheološkog muzeja</i> , Zagreb
VMKH	<i>Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske</i> , Zagreb
VVM	<i>Vesnik Vojnog muzeja</i> , Beograd
ZbornikMGK	<i>Zbornik Muzeja grada Koprivnice</i> , Koprivnica
ZfGesWK	<i>Zeitschrift der Gesellschaft für historische Waffen- und Kosttım-kunde</i> , Berlin 1959 ff.
ZWK	<i>Zeitschrift für historische Waffen- und Kosttım-kunde</i> , Berlin 1897—1922

OPIS TABLI
DESCRIPTION OF PLATES

Tabla 1

Plate 1

Mačevi iz Muzeja grada Koprivnice: br. 1-3 (str. 216—228).

The medieval Swords from the Museum of the City of Koprivnica: Nr. 1-3 (pp. 216—228)

Tabla 2

Plate 2

Mačevi iz Muzeja grada Koprivnice: br. 4-6 (str. 228—232).

The medieval Swords from the Museum of the City of Koprivnica: Nr. 4-6 (pp. 228-232).

Tabla 3

Plate 3

Mačevi iz Muzeja grada Koprivnice: br. 1-2 (str. 216—225).

The medieval Swords from the Museum of the City of Koprivnica: Nr. 1-2 (pp. 216—225).

Tabla 4

Plate 4

Mačevi iz Muzeja grada Koprivnice: br. 3-6 (str. 225—232).

The medieval Swords from the Museum of the City of Koprivnica: Nr. 3-6 (225—232).

Tabla 5

Plate 5

1 — Mač iz gradskog muzeja u Karlovcu (str. 220 n. 42).

The medieval Sword from the City Museum of Karlovac (pp. 220 n. 42).

2 — Mač iz Zavičajnog muzeja u Ozlju str. 228 n. 109.

The medieval Svword from Ozalj Museum (Sword drawn from the Kupa River between Ozalj and Trg in 1976 — pp 228 n. 109).

Tabla 6

Plate 6

Mač iz gradskog muzeja u Karlovcu (str. 220 n. 42).

The Svword from the City Museum of Karlovac (p. 220 n. 42).

Tabla 7

Plate 7

Mač iz Zavičajnog muzeju u Ozlju (str. 228 n. 109).

The medieval Svword from Ozalj Museum (Sword drawn from the River Kupa between Ozalj and Trg in 1976 — pp. 228 n. 109).

Crteži — *Dm*wings: T. 1—2, 5 — Josip Fluk-
si (Muzej grada Koprivnice).

Foto — *Photo*: T. 3—4, 6 — Željko Demo.
Prijevod — *Translation*: Barbara Smith

SUMMARY

MEDIEVAL SWORDS IN THE MUZEJ GRADA KOPRIVNICE*

This article concentrates on a part of the collection of ancient weapons gathered by the Muzej grada Koprivnice (further MGK). Detailed analyses were undertaken on five examples of medieval swords (nos. 1—5) and one sabre (no. 6) which span the period from the mid 10th C. to the 15th C. The objects were found in a gravel quarry in the immediate vicinity of the Drava, barely 10 km (map distance) north of Koprivnica. According to records, five examples (nos. 2—6) were found at Šoderica (formerly Šljunčara-Keter, today a lake recreation centre) and one example (no. 1) at the settlement of Šljunčara-Jagnjeđe, not far from the village of Đelekovac. Along with these finds, there are other published and unpublished cases of finds of early and later medieval swords in the Koprivnica and Đurđevac regions (see Figure 1), as well medieval settlements and roads around which the aforementioned finds would tend to cluster.

The sword discovered at Šljunčara—Jagnjeđe has a well preserved hilt with traces of a wooden grip, but the pommel has not been preserved (Fig. 2, Plate 1:1, 3:1). Despite this, it is evident that it represents a typical early medieval form with a shallow but wide fuller (channel for blood), a concave cross, and a damascened blade with a Herringbone or Fischgrätenmuster design of type W-N-W (or NW)⁸ noticeable on one section of the blade. The concave type cross is characteristic for swords of Petersen's type S (or R)⁹. This form of cross is very rare, particularly in combination with types of pommels other than S or R¹²⁻¹⁵. Our example fits into Petersen's type S group and can be dated to the middle of the 10th C.¹⁶⁻²¹ Type S swords have been found in the greatest numbers in Norway, followed by Denmark, while in the other parts of the Baltic (Finland, Sweden, USSR) they are rather rarer.²² Finds are again numerous in Poland, Hungary, and the Ukraine²³, and the single example of a type S sword found in Roumania to date would be related to this group. This example from Yugoslavia is very close to the finds from Hungary, and falls into the category of a rare find, such as those of western Europe, where there are single finds of this type sword from Germany, France, England and Iceland.²⁵

Sword no. 2, which has a preserved pommel, can be assigned to the younger series of Petersen's X type, Wheller's type VIII, and to Oakeshott's brasil-nut pom-

* This article was given as a paper at the symposium »Tools and Weapons of the Middle Ages in Yugoslavia«, held from the 26—28 of April 1982 in Novi Sad which was organized by the Savez arheoloških društava Jugoslavije (SADJ) i Arheološko društvo Vojvodine. The text of this paper was sent to the organizers (SADJ) with an accompanying letter on the 31st of May 1982 (R723) for the publication volume of the conference. In the meantime, seeing as how the article has neither been published nor any

honorarium given, the author has exercised his right for the return of the text which was accomplished in October 1983. At a meeting of the professional staff of the Arheološki muzej of Zagreb the above title was accepted for number 17 of the Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu (VAMZ). The article published here has been expanded from the paper given in Novi Sad with the addition of two unpublished swords of the 11th and 13/14th centuries from museum collections in the region of Karlovac,

mel type (Variant B) which have analogies throughout the whole of Europe (Finland, northern Germany, Poland, England, Norway, Switzerland, Italy and Hungary).⁵¹⁻⁵⁸ The blade shape is typical for Oakeshott's type Xa, while the long cross with narrow edges is placed in type 1, known on swords of the late 10th C. and popular on swords of the 11th C.⁶⁴⁻⁶⁵ The blade has decorative elements on both sides, but only on one side does it have a design in the central part in the shape of a cross (*crux patibulata*), which is a characteristic design element of the sword group GICELIN and of the swords with the invocation IN NOMINE DOMINI.⁷⁰ The cross is bounded on upper and lower sides with three lines of horizontally arranged thick series of dots, which are reminiscent of the wide horizontal groups of three lines (with a zig-zag decoration between them) on the swords of the ULF-BERHT group and one example of the INGELRED group.⁷⁷⁻⁷⁸ The element of a »three-part decorated field« is known in some other formats⁸¹⁻⁸², and together with other features places this sword in the framework of the 11th C, but mainly in the period of the mid-11th Century (Fig. 2, Plate 1:2, 3:2).

The third sword is a typical example of a medieval one-and-a-half handed heavy sword (Fig. 2, Plate 1 : 3, 4 : 1) of Oakeshott's type XIIIa, with a discoid pommel of type I and a cross of type 2, dating to the period from 1260—1310 AD.¹⁰¹ On one side of the sword, 17 cm below the cross, the image of a heart is engraved, which was a characteristic decoration of the 13th century.¹⁰³

The remaining two swords (nos. 4 and 5) are classified with Oakeshott's two-handed type XVIa, with oval pommels of type K, or more accurately K-H₁ and crosses of type 5.¹¹⁰⁻¹¹¹ In the upper part of the blade, both swords have the image of a running wolf, and on the pommels, decorations of simple greek crosses (*crux immissa, quadrata*) which are characteristic for noble or rich swords of the second half of the 13th C. and the first decades of the 14th C, while in the second half of the 14th C. they are still the favoured decoration, but instead for two handed swords of chivalric riders. The massive pommel and ratio of gram: cm (see p. 230) places example no. 4 rather earlier, but still in the period of the mid 14th Century (Fig. 2, Plate 2:1, 4: 1-2).

The sabre with an S- shaped cross (no. 6) is a typical example of the weapons used in the middle of the 15th C. (Fig. 2, Plate 2:3, 4:3). The hilt of his type of sabre, with it's characteristics length for a one-and-a-half-handed grip has, as a rule, a simple flat pommel, level on the longer side, and slightly circular or polygonally shaped shorter side with a circular boss with a concave dimple in the centre. In reference to the distribution of the known finds to date of this type of sabre, it should be classified as a typical weapon for the Croatian-Hungarian area.¹²⁶⁻¹²⁷ The shape and format of the blade distinguishes at least three particular variants of this type of sabre:

- a) a blade which widens in the lower third with a marked point at the beginning of greater width;
 - b) a blade which widens in the lower third with a fuller (channel for blood);
- These two variants contain elements characteristic for sword blades of the 14th and 15th Centuries, especially for types XIII, XV and XVI,

- c) a blade without a fuller (or with only a very short and shallow channel) and without any widening of the blade in the lower section.

In the immediate vicinity of the above discussed chance finds of medieval swords from Šljunčara-Jagnjeđe and Šoderica are other medieval sites such as Delekovac (Ščapovo, Gonji Batijan I and II, Gradun)^{140^3} and Torčec (Gradić, Crkvišće)⁴⁴ and probably a continuation of the military road (via exercitialis, via Colomani regis) which forks at Koprivnica and Kamengrad (Starigrad), one branch leading in the direction of Križevac and Zagreb, and the other across Jagjedovac to Bjelovar and further to the Posavina.¹⁴⁶

Footnote 42: page 220

In reference to swords nos. 2 and 3 from the Museum of the City of Koprivnica, we can now add two more interesting examples of swords from the 11th and the 13/14th centuries. The first example (without provenience) is in the collection of the City Museum of Karlovac (inv. no. 72: fig. 2 no. 7; plates 5:1 and 6) and the second sword, found in the Kupa River between Ozalj and the village Trg in 1976, is held by the Ozalj Museum (fig. 2 no. 8; plate 5:2).

The sword from the City Museum of Karlovac, with a long blade and a relatively narrow and shallow fuller, is typical for examples of Oakeshott's type Xa, while the blade type and massive pommel (Oakeshott type A) place this example among sword type »a« in the classification system of Nadolski. The Linsenformigen pommel of Oakeshott's type A is dated from the late 10th to the mid 12th centuries, which would agree with Ruttkay's type IX, dated to the 11th and first half of the 12th centuries. In the scheme of Kirpičnikov it is approximately related to type V (=5), dated to the 12/13th centuries. The sizeable and massive pommel of our sword places it within examples of type a, more precisely in group a_{if}, which Nadolski dates in the 11th century. It is important to note that the sword from Karlovac does not have a tongue-like extension of the fuller into the lower part of the tang of the hilt which, when it appears, is on examples of swords of the later 11th century. Thus it is possible to assert that the sword from Karlovac is not a pro-

duct of the late 11th c, rather that the use of a cross of Oakeshott's type 1 (17 cm long) which widens at the junction of the hilt and blade, and the massive Linsenformigen pommel indicates a likely origin in the first half of the 11th century, certainly in the second quarter, and at the latest, in the third quarter of the 11th century, in other words in the period of ca. 1025—1075 AD.

Footnote 109: page 228

From the characteristics of the blade and hilt, the sword from Ozalj falls into a group which incorporates characteristics of swords of types XIIIa and XVIa. These swords are dated to the second half of the 13th century (Bruhn-Hoffmeyer 16: pl. XIV f.), but most likely are from the late 13th and first half of the 14th centuries (Oakeshott 64). The pommel on the sword from Ozalj is also interesting; it is discoid with emphasized polished conical sides and this shape is not at all noted in the typologies of Oakeshott, Ruttkay and Kirpičnikov. However, it is listed in the work of M. Šercer (p. 10 ff) as her pommel type Ia. She includes other examples of swords with this pommel from Muć in Dalmatia, Ribnike near Ozalj, Dubac on the Sava, the Kupa River near Sisak, and the Sava River at Jašenovac (p. 41 ff). Undoubtedly pommels of Šercer's type Ia are related to those of Oakeshott's type 1 (which were in use in the mid 13th a), but it is postulated here that type Ia is completely absent from the Central European fund of swords of the late 13th and early 14th centuries.

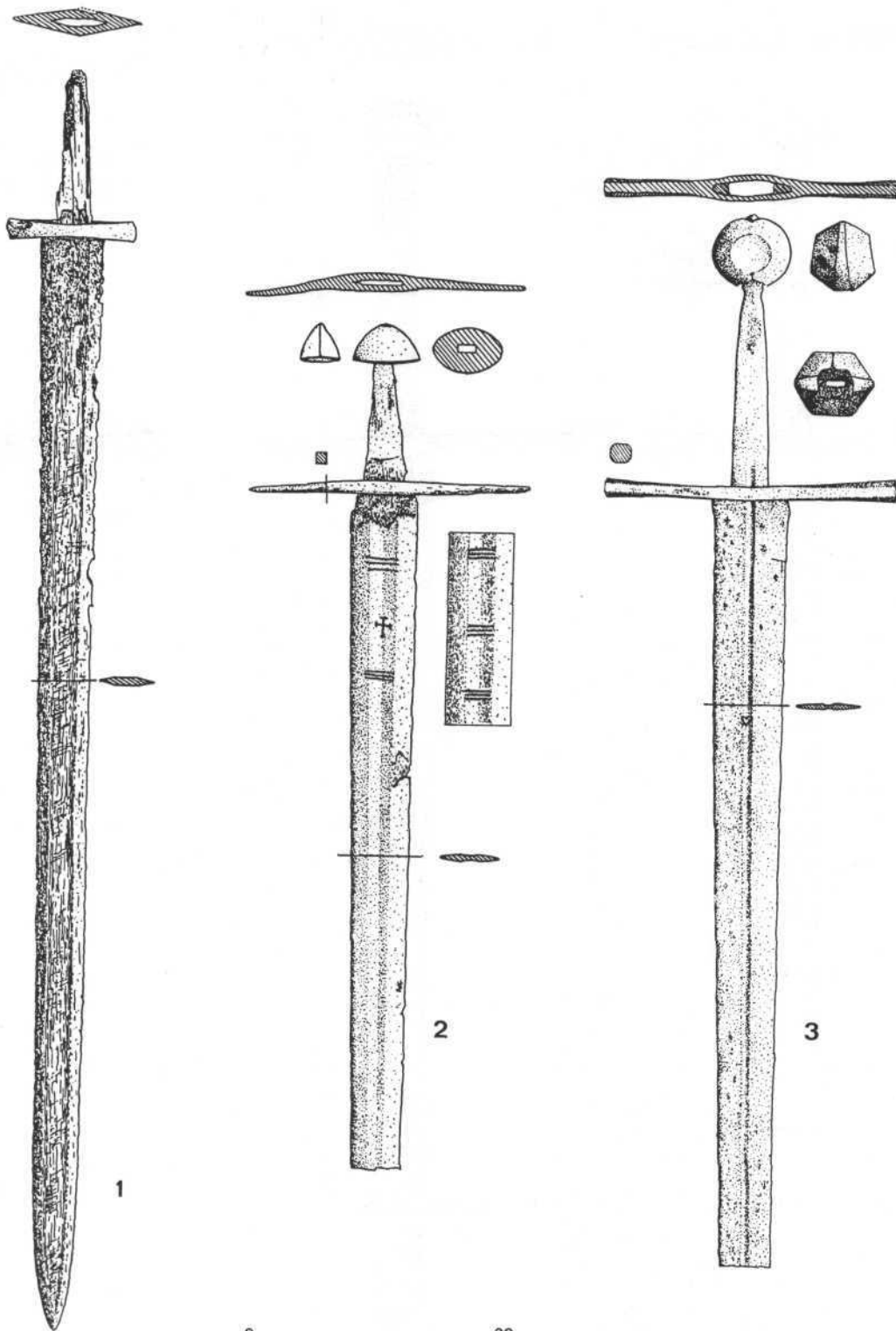
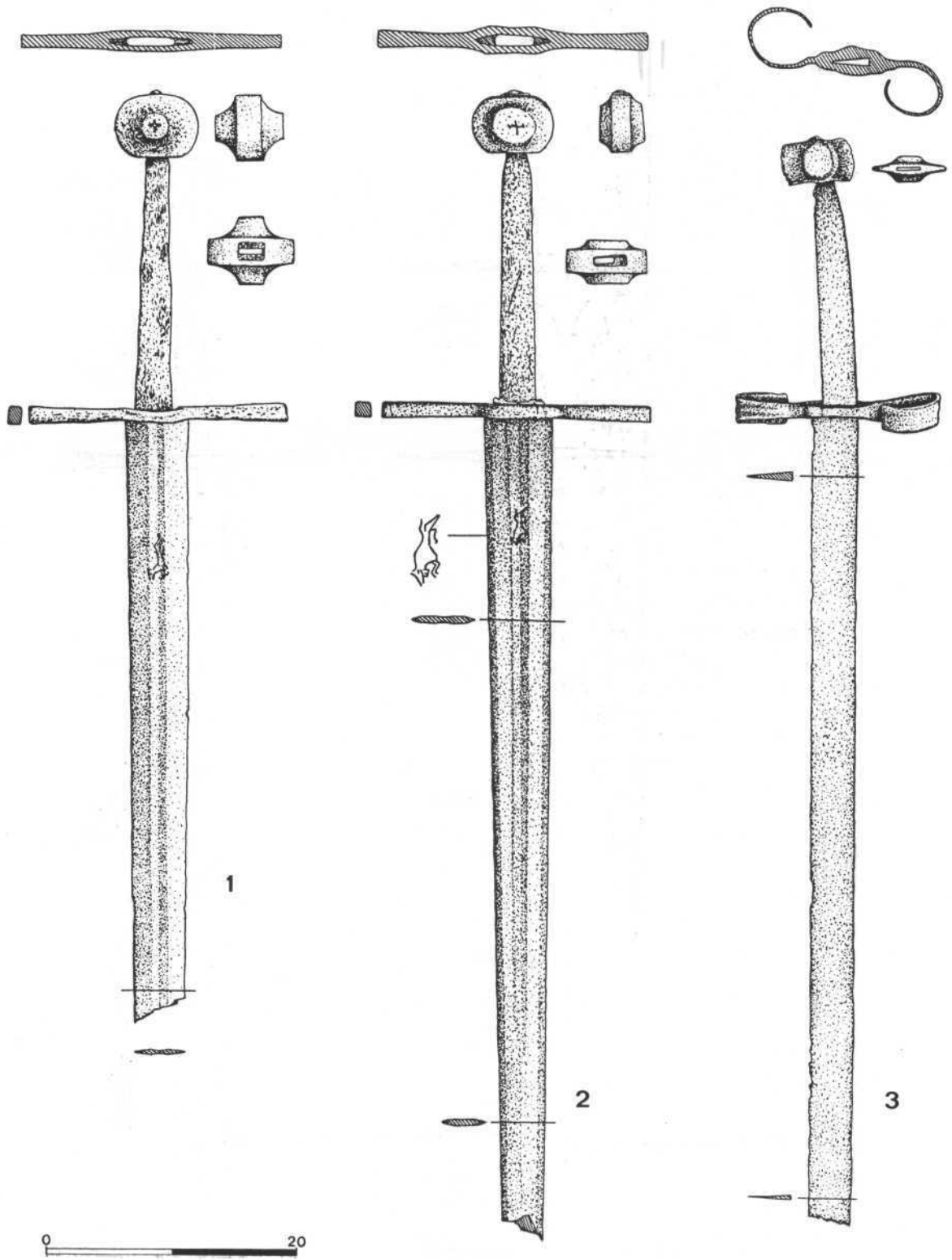

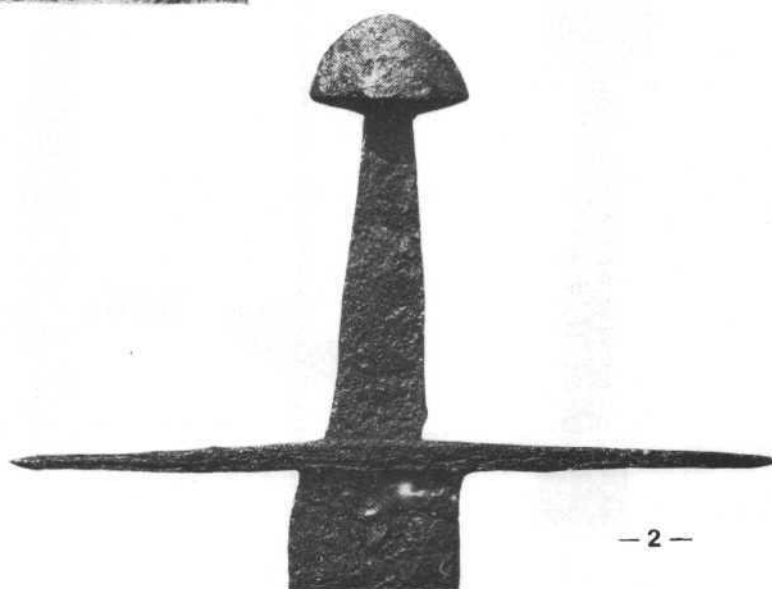
Tabla 2

Z. DEMO: Srednjovjekovni mačevi, *VAMZ*, 3. s., XVI-XVII (1983-1984)

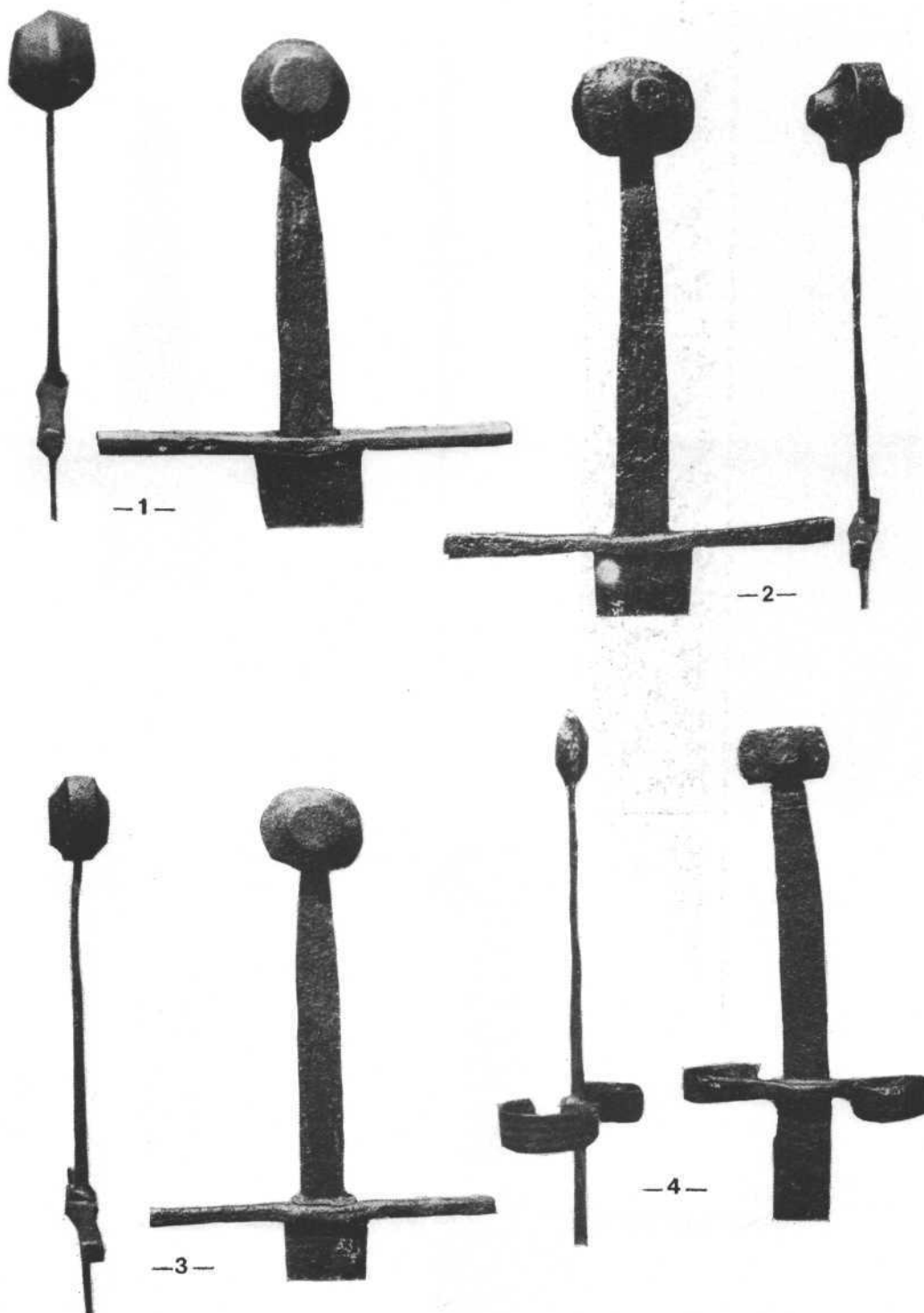

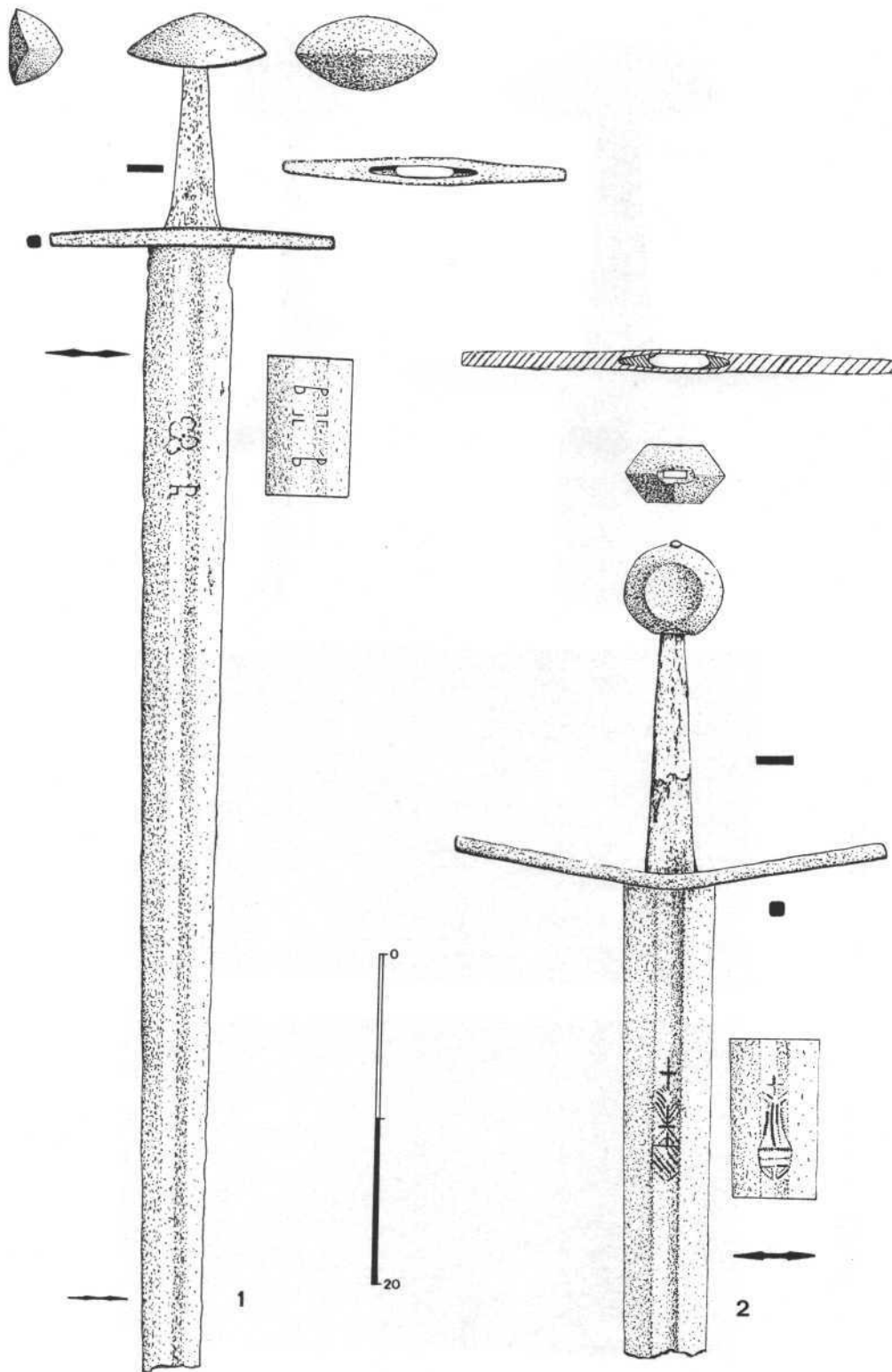
-1-

-2-

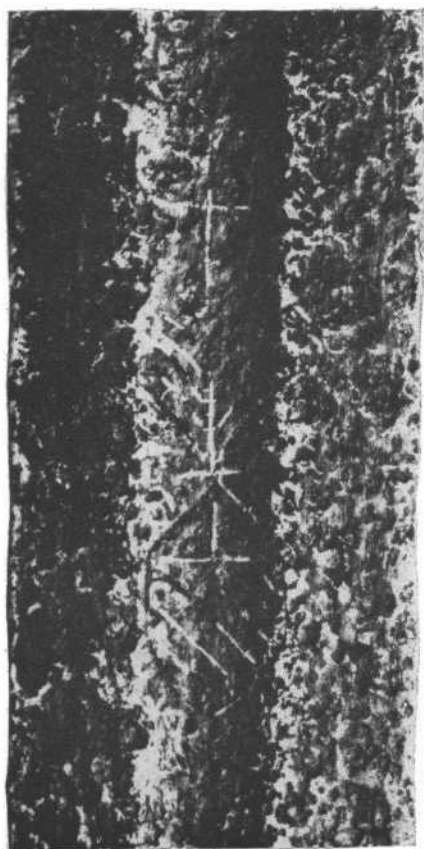
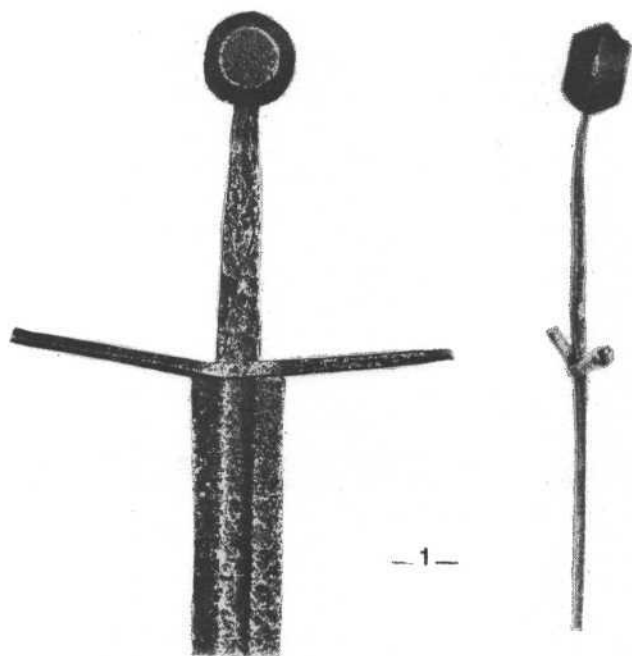
-1-

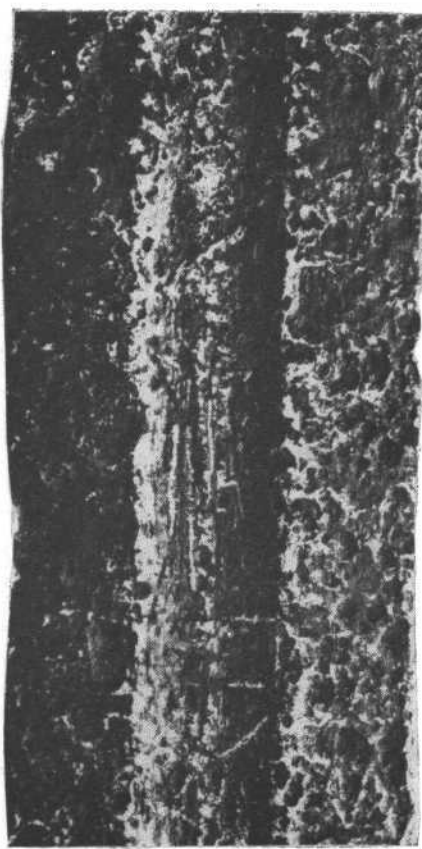
2

3

2

3